

॥ श्रीमद्भगवद्गीता ॥
 ॥ ॐ श्री परमात्माने नमः ॥
 ॥ अथ श्रीमद्भगवद्गीता ॥
 अथ प्रथमोऽध्यायः । अर्जुनविषादयोगः

धृतराष्ट्र उवाच ।

धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ।
 मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत सञ्जय ॥ १-१ ॥

सञ्जय उवाच ।

दृष्ट्वा तु पाण्डुपुत्राणामाचार्य महतीं चमूम् ।
 आचार्यमुपसङ्गम्य राजा वचनमब्रवीत् ॥ १-२ ॥

पश्यातां पाण्डुपुत्राणामाचार्य महतीं चमूम् ।
 व्यूढां द्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता ॥ १-३ ॥

अत्र शूरा महेश्वासा भीमार्जुनसमा युधि ।
 युयुधानो विराटश्च द्रुपदश्च महारथः ॥ १-४ ॥

धृष्टकेतुश्चेकितानः काशिराजश्च वीर्यवान् ।
 पुरुजित्कुन्तिभोजश्च शैब्यश्च नरपुङ्गवः ॥ १-५ ॥

युधामन्युश्च विक्रान्त उত্তमौजाश्च वीर्यवान् ।
 सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्व एव महारथाः ॥ १-६ ॥

अस्माकं तु विशिष्टा ये तान्निबोध द्विजोत्तम ।
 नायका मम सैन्यस्य संज्ज्ञार्थं तान्ब्रवीमि ते ॥ १-७ ॥

भवान्भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिञ्जयः ।
 अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदन्तिस्तथैव च ॥ १-८ ॥

अन्ये च बहवः शूरा मदर्थे त्यक्तजीविताः ।
 नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः ॥ १-९ ॥

अपर्याप्तं तदस्माकं बलं भीष्माभिरस्मितम् ।
 पर्याप्तं त्विदमेतेषां बलं भीष्माभिरस्मितम् ॥ १-१० ॥

अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः ।
 भीष्ममेवाभिरक्षन्तु भवन्तुः सर्व एव हि ॥ १-११ ॥

तस्य सञ्जनयन्र्षभं कुरुवृद्धः पितामहः ।
 सिंहनादं विनद्योच्छेः शङ्खां दध्नी प्रतापवान् ॥ १-१२ ॥

ततः शङ्खाश्च भेर्यश्च पणवानकगोमुखाः ।
 सहसैवाभ्यहन्यन्त स शब्दस्तुमलोऽभवत् ॥ १-१३ ॥

कृपया परयाविष्टो विषीदन्निदमब्रवीत् ।

अर्जुन उवाच ।

दृष्ट्वेमं स्वजनं कृष्ण युयुत्सुं समुपस्थितम् ॥ १-२८॥

सीदन्ति मम गात्राणि मुखं च परिशुष्यति ।
वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते ॥ १-२९॥

गाण्डीवं स्रंसते हस्ताङ्गुलैश्च परिदह्यते ।
न च शक्नोम्यवस्थातुं भ्रमतीव च मे मनः ॥ १-३०॥

निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव ।
न च श्रेयोऽनुपश्यामि हत्वा स्वजनमाहवे ॥ १-३१॥

न काङ्क्षेः विजयं कृष्ण न च राज्यं सुखानि च ।
किं नो राज्येन गोविन्द किं भोगैर्जीवितेन वा ॥ १-३२॥

येषामर्थे काङ्क्षितं नो राज्यं भोगाः सुखानि च ।
त इमेऽवस्थिता युद्धे प्राणांस्त्यजन्वा धनानि च ॥ १-३३॥

आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहाः ।
मातुलाः श्वशुराः पौत्राः श्यालाः सश्वकिनस्तथा ॥ १-३४॥

एतान् हन्तुमिच्छामि घ्नतोऽपि मधुसूदन ।
अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते ॥ १-३५॥

निहत्य धार्तराष्ट्रानः का प्रीतिः स्याज्जनार्दन ।
पापमेवाश्रयेदस्मान् हतैश्चेतानाततायिनः ॥ १-३६॥

तस्मान्नार्हा वयं हन्तुं धार्तराष्ट्राण्णवाम्बवान् ।
स्वजनं हि कथं हत्वा सुथिनः स्याम माधव ॥ १-३७॥

यद्यप्येते न पश्यन्ति लोभोपहतचेतसः ।
कुलक्षयकृतं दोषं मित्रद्रोहे च पातकम् ॥ १-३८॥

कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मान्निवर्तितुम् ।
कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्याद्विर्जनार्दन ॥ १-३९॥

कुलक्षये प्रणश्यन्ति कुलधर्माः सनातनाः ।
धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नमधर्मोऽभिभवत्यत ॥ १-४०॥

अधर्माभिभवत्कृष्ण प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रियः ।
स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय जायते वर्णसंकरः ॥ १-४१॥

संकरो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य च ।

পতন্তি পিতরো হ্যেমাং লুপ্তপিণ্ডোদকক্রিয়াঃ ॥ ১-৪২ ॥

দৌষৈরেতৈঃ কুলঘ্নানাং বর্ণসঙ্করকারকৈঃ ।
উৎসাদ্যন্তে জাতিধর্মাঃ কুলধর্মাশ্চ শাশ্বতাঃ ॥ ১-৪৩ ॥

উৎসন্নকুলধর্মাণাং মনুষ্যাণাং জনাৰ্দন ।
নরকে নিয়তং বাসো ভবতীত্যনুশুশ্রম ॥ ১-৪৪ ॥ or নরকে নিয়তং

অহো বত মহত্‌পাপং কর্তুং ব্যবসিতা বয়ম্ ।
য়দ্রাজ্যসুখলোভেন হস্তং স্বজনমুদ্যতাঃ ॥ ১-৪৫ ॥

য়দি মামপ্রতীকারমশস্ত্রং শস্ত্রপাণয়ঃ ।
ধার্তরাষ্ট্রা রণে হন্যুস্তন্মে ক্ষেমতরং ভবেত্ ॥ ১-৪৬ ॥

সঞ্জয় উবাচ ।

এবমুক্ত্বার্জুনঃ সঞ্জৈয় রথোপস্থ উপাविशत् ।
বিসৃজ্য সশরং চাপং শোকসংবিগ্নমানসঃ ॥ ১-৪৭ ॥

ওঁ তত্‌সদিতি শ্রীমদ্ভগবদ্গীতাসূপনিষত্‌সু
ব্রহ্মবিদ্যায়াং যোগশাস্ত্রে শ্রীকৃষ্ণার্জুনসংবাদে
অর্জুনবিষাদযোগো নাম প্রথমোহধ্যায়ঃ ॥ ১ ॥

অথ দ্বিতীয়োহধ্যায়ঃ । সাঙ্খ্যযোগঃ

সঞ্জয় উবাচ ।

তং তথা কৃপয়াবিষ্টমশ্রুপূর্ণাকুলেষ্ফণম্ ।
বিশীদন্তমিদং বাক্যমুবাচ মধুসূদনঃ ॥ ২-১ ॥

শ্রীভগবানুবাচ ।

কুতস্তবা কশ্মলমিদং বিষমে সমুপস্থিতম্ ।
অনার্যজুষ্টমস্বর্গ্যমকীর্তিকরমর্জুন ॥ ২-২ ॥

ক্লেব্যং মা স্ম গমঃ পার্থ নৈতত্ত্বয়ুপপদ্যতে ।
ক্ষুদ্রং হৃদয়দৌর্বল্যং ত্যক্তেবাতিষ্ঠ পরন্তপ ॥ ২-৩ ॥

অর্জুন উবাচ ।

কথং ভীষ্মমহং সঞ্জৈয় দ্রোণং চ মধুসূদন ।
ইষুভিঃ প্রতিয়োতস্যামি পূজার্হাবরিসূদন ॥ ২-৪ ॥

গুরুনহত্বা হি মহানুভাবান্
শ্রেয়ো ভোক্তুং ভৈক্ষ্যমপীহ লোকে ।
হত্বার্থকামাংস্ত গুরুনিহৈব
ভূঞ্জীয় ভোগান্‌ রুধিরপ্রদিক্ষান্ ॥ ২-৫ ॥

न चैतद्विद्मः कतरन्नो गरीयो
 यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः ।
 यानेव हत्वा न जिजीविषामस्-
 तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः ॥ २-७॥

कार्पण्यदोषोपहत्स्वभावः
 पृच्छामि त्वां धर्मसन्मूढचेताः ।
 यच्छ्रेयः स्यान्निश्चितं ब्रूहि तन्मे
 शिष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम् ॥ २-९॥

न हि प्रपश्यामि ममापनुद्याद्
 यच्छोकमुच्छ्वाषणमिन्द्रियाणाम् ।
 अवाप्य भूमावसपत्नमृक्षं
 राज्यं सुराणामपि चाधिपत्यम् ॥ २-८॥

सञ्जय उवाच ।

एवमुक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परन्तप ।
 न योत्स्य इति गोविन्दमुक्त्वा तूष्णीं बभूव ह ॥ २-९॥

तमुवाच हृषीकेशः प्रहसन्निव भारत ।
 सेनयोरुभयोर्मध्ये विषीदन्तमिदं वचः ॥ २-१०॥

श्रीभगवानुवाच ।

अशोचान्नशोचस्तुं प्रज्ज्वादांश्च भाषसे ।
 गतासूनगतासूँश्च नानुशोचन्ति पशुताः ॥ २-११॥

न त्वेवाहं जातु नासं न त्वं नेमे जनाधिपाः ।
 न चैव न भविष्यामः सर्वे वयमतः परम् ॥ २-१२॥

देहिनोऽस्मिन्यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।
 तथा देहान्तरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुह्यति ॥ २-१३॥

मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय शीतोष्णसुखदुःखदाः ।
 आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत ॥ २-१४॥

यं हि न व्यथयन्त्येते पुरुषं पुरुषर्षभ ।
 समदुःखसुखं धीरं सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥ २-१५॥

नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः ।
 उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ २-१६॥

अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततम् ।
 विनाशमवयस्यस्य न कश्चित्कर्तुमर्हति ॥ २-१७॥

अन्तवन्त इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः ।
अनाशिनोऽप्रमेयस्य तस्माद्युध्यन्तु भारत ॥ २-१८॥

य एनं वेत्ति हन्तारं यश्चैनं मन्यते हतम् ।
उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥ २-१९॥

न जायते म्रियते वा कदाचिन्
नायं भूत्वा भविता वा न भूयः ।
अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो
न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ २-२०॥

वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजमवयम् ।
कथं स पुरुषः पार्थ कं घातयति हन्ति कम् ॥ २-२१॥

वासान्सि जीर्णानि यथा विहाय
नवानि गृह्णाति नरोऽपराधि ।
तथा शरीराणि विहाय जीर्णा-
न्यन्यानि संयाति नवानि देही ॥ २-२२॥

नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।
न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥ २-२३॥

अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशेष्य एव च ।
नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥ २-२४॥

अव्यक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते ।
तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हसि ॥ २-२५॥

अथ चैनं नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतम् ।
तथापि त्वं महाबाहो नैवं शोचितुमर्हसि ॥ २-२६॥

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।
तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ २-२७॥

अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत ।
अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥ २-२८॥

आश्चर्यवत्पश्यति कश्चिदेन-
माश्चर्यवद्भवति तथैव चान्यः ।
आश्चर्यवद्भेदमन्यः शृणोति
श्रद्धाप्येनं वेद न चैव कश्चित् ॥ २-२९॥

देही नित्यमवधेयोऽयं देहे सर्वस्य भारत ।
तस्मात्सर्वाणि भूतानि न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ २-३०॥

स्वधर्ममपि चावेक्ष्य न विकम्पितुमर्हसि ।

धर्म्याङ्कि युक्ताच्छ्रेयोत्थन्यत्स्फट्रियस्य न विद्यते ॥ २-३१ ॥

यद्दृच्छ्या चोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम् ।
सुखिनः स्फट्रियाः पार्थ लभन्ते युक्तामीदृशम् ॥ २-३२ ॥

अथ चेत्तुमिमं धर्म्यं सङ्ग्रामं न करिष्यसि ।
ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हिता पापमवाप्स्यसि ॥ २-३३ ॥

अकीर्तिं चापि भूतानि कथयिष्यन्ति तेव्ययाम् ।
सञ्जावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते ॥ २-३४ ॥

भयाद्भगादुपरतं मंस्यन्ते त्वां महारथाः ।
येषां च त्वं बहमतो भूत्वा यास्यसि लाघवम् ॥ २-३५ ॥

अवाच्यवादांश्च बहुष्वदिष्यन्ति तवाहिताः ।
निन्दन्तस्तव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं नु किम् ॥ २-३६ ॥

हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जिह्वा वा भोक्ष्यसे महीम् ।
तस्मादुत्तिष्ठ कौन्तेय युक्ताय कृतनिश्चयः ॥ २-३७ ॥

सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ ।
ततो युक्ताय युज्यस्व नैव पापमवाप्स्यसि ॥ २-३८ ॥

एषा तेऽभिहिता साङ्ख्ये बुद्धिर्योगे त्विमां शृणु ।
बुक्त्वा युक्तो यया पार्थ कर्मबन्धं प्रहास्यसि ॥ २-३९ ॥

नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते ।
स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात् ॥ २-४० ॥

व्यवसायात्त्रिका बुद्धिरेकेह कुरुनन्दन ।
बह्शाखा ह्यनन्ताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम् ॥ २-४१ ॥

यामिमां पुष्पितां वाचं प्रवदन्त्यविपश्चितः ।
वेदवादरताः पार्थ नान्यदस्तीति वादिनः ॥ २-४२ ॥

कामात्मानः स्वर्गपरा जन्मकर्मफलप्रदाम् ।
क्रियाविशेषबहलां भोगैश्वर्यगतिं प्रति ॥ २-४३ ॥

भोगैश्वर्यप्रसङ्गानां तयापहृतचेतसाम् ।
व्यवसायात्त्रिका बुद्धिः समाधौ न विधीयते ॥ २-४४ ॥

त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन ।
निर्द्वन्द्वो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान् ॥ २-४५ ॥

यावानर्थ उदपाने सर्वतः सम्प्लुतोदके ।
तावाप्सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः ॥ २-४६ ॥

कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।
मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते सङ्गोऽस्त्वकर्मणि ॥ २-४१॥

योगश्चः कुरु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा धनञ्जय ।
सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते ॥ २-४८॥

दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाद्ब्रह्मण्यय ।
बुद्धौ शरणमविच्छ कृपणाः फलहेतवः ॥ २-४९॥

बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सुकृतदुष्कृते ।
तस्माद्योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम् ॥ २-५०॥

कर्मजं बुद्धियुक्तो हि फलं त्यक्त्वा मनीषिणः ।
जन्मबन्धविनिर्मुक्तोः पदं गच्छन्त्यामयम् ॥ २-५१॥

यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति ।
तदा गन्तसि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च ॥ २-५२॥

श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला ।
समाधावचला बुद्धिस्तदा योगमवाप्स्यसि ॥ २-५३॥

अर्जुन उवाच ।

स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव ।
स्थितधीः किं प्रभाषेत किमासीत ब्रजेत किम् ॥ २-५४॥

श्रीभगवानुवाच ।

प्रजहाति यदा कामान्परिवान्पार्थ मनोगतान् ।
आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥ २-५५॥

दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः ।
वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते ॥ २-५६॥

यः सर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम् ।
नाभिनन्दति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ २-५७॥

यदा संहरते चायं कूर्मोऽङ्गानीव सर्वशः ।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ २-५८॥

विषया विनिवर्तन्ते निराहारस्य देहिनः ।
रसवर्जं रसोऽप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्तते ॥ २-५९॥

यततो ह्यपि कौन्तेय पुरुषस्य विपश्चितः ।
इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसभं मनः ॥ २-६०॥

तानि सर्वाणि संयम्य युक्त आसीत मत्परः ।

वशे हि यस्येन्द्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ २-७१ ॥

ध्यायतो विषयान्पुंसः सङ्गस्तेषूपजायते ।
सङ्गात्सञ्जायते कामः कामात्क्रोधोऽभिजायते ॥ २-७२ ॥

क्रोधाद्भवति सम्मोहः सम्मोहात्स्मृतिविभ्रमः ।
स्मृतिभ्रंशाद् बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ॥ २-७३ ॥

रागद्वेषविमुक्तैस्तु विषयानिन्द्रियैश्चरन् । or विमुक्तैस्तु
आअवशैर्यवैधेयात्मा प्रसादमधिगच्छति ॥ २-७४ ॥

प्रसादे सर्वदुःखानां हानिरस्योपजायते ।
प्रसन्नचेतसो ह्याशु बुद्धिः पर्यवतिष्ठते ॥ २-७५ ॥

नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चायुक्तस्य भावना ।
न चाभावयतः शान्तिरशान्तस्य कुतः सुखम् ॥ २-७६ ॥

इन्द्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनुबिधीयते ।
तदस्य हरति प्रज्ञां वायुर्नावमिवाङ्गुलि ॥ २-७७ ॥

तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः ।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ २-७८ ॥

या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी ।
यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुनेः ॥ २-७९ ॥

आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं
समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्ब्रह्म ।
तद्ब्रह्मकामा यं प्रविशन्ति सर्वे
स शान्तिमाप्नोति न कामकामी ॥ २-९० ॥

विहाय कामान्यः सर्वान्पुमांश्चरति निःस्पृहः ।
निर्ममो निरहंकारः स शान्तिमधिगच्छति ॥ २-९१ ॥

एषा ब्रह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ।
स्थित्वास्यामन्तकालेऽपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ॥ २-९२ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
साङ्ख्ययोगो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः । कर्मयोगः

अर्जुन उवाच ।

ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन ।
तत्किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव ॥ ३-१ ॥

यस्तवाअरतिरेव स्यादाअतृपुश्च मानवः ।
आअन्येव च सन्तुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते ॥ ७-१९ ॥

नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन ।
न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यापाश्रयः ॥ ७-१८ ॥

तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर ।
असक्तो ह्याचरन्कर्म परमाप्नोति पूरुषः ॥ ७-१९ ॥

कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः ।
लोकसङ्ग्रहमेवापि सम्पश्यन्कर्तुमर्हसि ॥ ७-२० ॥

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः ।
स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥ ७-२१ ॥

न मे पार्थास्ति कर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किञ्चन ।
नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणि ॥ ७-२२ ॥

यदि ह्यहं न वर्तेयं जातु कर्मण्यतद्भितः ।
मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ ७-२३ ॥

उत्सीदेषुरिमे लोका न कुर्यां कर्म चेदहम् ।
सङ्करस्य च कर्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः ॥ ७-२४ ॥

सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वन्ति भारत ।
कुर्याद्विद्वांसुत्थासक्तश्चिकीर्षुर्लोकसङ्ग्रहम् ॥ ७-२५ ॥

न बुद्धिभेदं जनयेदज्जानां कर्मसङ्गिनाम् ।
जोषयेत्सर्वकर्माणि विद्वान्युक्तः समाचरन् ॥ ७-२६ ॥

प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः ।
अहङ्कारविमूढात्मा कर्ताहमिति मन्यते ॥ ७-२७ ॥

तद्विदुः महाबाहो गुणकर्मविभागयोः ।
गुणा गुणेषु वर्तन्त इति मत्वा न सञ्जते ॥ ७-२८ ॥

प्रकृतेर्गुणसम्भूताः सञ्जन्ते गुणकर्मसु ।
तानकृत्स्नविदो मन्दान्कृत्स्नविन्न विचालयेत् ॥ ७-२९ ॥

मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्याध्यात्मचेतसा ।
निराशीर्निर्ममो भूत्वा युध्यस्व विगतज्वरः ॥ ७-३० ॥

ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः ।
श्रद्धावन्तोऽनसूयन्तो मुच्यन्ते तेऽपि कर्मभिः ॥ ७-३१ ॥

ये ह्येतदभ्यसूयन्तो नानुतिष्ठन्ति मे मतम् ।

सर्वज्ञानविमूढांस्तान्निह्नि नष्टानचेतसः ॥ ३-३२ ॥

सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवानपि ।
प्रकृतिं यांति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति ॥ ३-३३ ॥

इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।
तयोर्न वशमागच्छेत्तौ ह्यस्य परिपश्चिनौ ॥ ३-३४ ॥

श्रेयान्परधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।
स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥ ३-३५ ॥

अर्जुन उवाच ।

अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पूरुषः ।
अनिच्छन्पि वार्ष्णेय बलादिव नियोजितः ॥ ३-३६ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः ।
महानो महापाप्या विद्वेद्यनमिह वैरिणम् ॥ ३-३७ ॥

धूमेनाव्रियते वह्निर्यथादर्शो मलेन च ।
यथोन्मेषावृतो गर्भस्तथा तेनेदमावृतम् ॥ ३-३८ ॥

आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नित्यवैरिणा ।
कामरूपेण कौन्तेय दुष्पूरेणानलेन च ॥ ३-३९ ॥

इन्द्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते ।
एतैर्विमोहयत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनम् ॥ ३-४० ॥

तस्मात्तुमिन्द्रियाण्यदौ नियम्य भरतर्षभ ।
पाप्मानं प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम् ॥ ३-४१ ॥

इन्द्रियाणि पराण्याह्वरिन्द्रियेभ्यः परं मनः ।
मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः ॥ ३-४२ ॥

एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तुभ्यान्मानमात्मना ।
जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम् ॥ ३-४३ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
कर्मयोगो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः । ज्ञानकर्मसंन्यासयोगः

श्रीभगवानुवाच ।

इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम् ।
विवस्वान्नवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत् ॥ ४-१ ॥

एवं परम्पराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः ।
स कालेनेह महता योगो नष्टः परन्तप ॥ ४-२ ॥

स एवायं मया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः ।
भक्तोऽसि मे सखा चेति रहस्यं हेतदुक्तम् ॥ ४-३ ॥

अर्जुन उवाच ।

अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः ।
कथमेतद्विजानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानिति ॥ ४-४ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन ।
तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परन्तप ॥ ४-५ ॥

अजोऽपि सन्नव्यायां भूतानामीश्वरोऽपि सन् ।
प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय सम्भवाम्यात्ममायया ॥ ४-६ ॥

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।
अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥ ४-७ ॥

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।
धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे ॥ ४-८ ॥

जन्म कर्म च मे दिव्यमेव यो वेत्ति तत्त्वतः ।
त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोऽर्जुन ॥ ४-९ ॥

वीतरागभयक्रोधा मन्मया मामुपाश्रिताः ।
बहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागताः ॥ ४-१० ॥

ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजाम्यहम् ।
मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ ४-११ ॥

काङ्क्षन्तः कर्मणां सिद्धिं यजन्त इह देवताः ।
स्मिन्प्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा ॥ ४-१२ ॥

चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः ।
तस्य कर्तारमपि मां विद्ध्यकर्तारमव्ययम् ॥ ४-१३ ॥

न मां कर्माणि लिम्पन्ति न मे कर्मफले स्पृहा ।
इति मां योऽभिजानाति कर्माभिन स बध्यते ॥ ४-१४ ॥

एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः ।

यज्जशिष्टामृतभुजो याति ब्रह्म सनातनम् ।
नायं लोकोऽस्त्यजस्य कुतोऽन्यः कुरुसन्तम ॥ ४-७१ ॥

एवं बह्विधा यज्जा वितता ब्रह्मणो मुखे ।
कर्मजाग्निं तासर्वानेव ज्जात्वा विमोक्ष्यसे ॥ ४-७२ ॥

श्रेयान्द्रव्यमाद्यज्जाज्ज्ञानयज्जः परन्तप ।
सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते ॥ ४-७३ ॥

तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रम्नेन सेवया ।
उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तद्दर्शिनः ॥ ४-७४ ॥

यज्ज्जात्वा न पुनर्मोहमेव यास्यसि पाण्डव ।
येन भूतान्यशेषेण द्रक्ष्यस्याअन्यथा मयि ॥ ४-७५ ॥ var अशेषाणि

अपि चेदसि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः ।
सर्वं ज्ञानम्वेनैव वृजिनं सन्तरिष्यसि ॥ ४-७६ ॥

यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मात्कुरुतेऽर्जुन ।
ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मात्कुरुते तथा ॥ ४-७७ ॥

न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ।
तत्स्वयं योगसंसिद्धः कालेनाअनि विन्दति ॥ ४-७८ ॥

श्रद्धावाँल्लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः ।
ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिमचिरेणाधिगच्छति ॥ ४-७९ ॥

अज्ज्ज्जात्वा श्रद्धधानश्च संशयात्मा विनश्यति ।
नायं लोकोऽस्ति न परो न सुखं संशयाअनः ॥ ४-८० ॥

योगसंन्यस्तकर्माणं ज्ञानसंश्लिन्नसंशयम् ।
आअवन्तं न कर्माणि निवर्णन्ति धनञ्जय ॥ ४-८१ ॥

तस्मादज्ञानसद्धृतं हृत्स्वं ज्ञानासिनाअनः ।
छिन्नैतन्नं संशयं योगमातिष्ठोतिष्ठ भारत ॥ ४-८२ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
ज्ञानकर्मसंन्यासयोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः । संन्यासयोगः

अर्जुन उवाच ।

संन्यासं कर्मणां क्व पुनर्योगं च शंससि ।
यच्छ्रेय एतयोरेकं तन्मे ब्रूहि सुनिश्चितम् ॥ ५-१ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

संन्यासः कर्मयोगश्च निःश्रेयसकरावुभौ ।
तयोस्तु कर्मसंन्यासात्कर्मयोगो विशिष्यते ॥ ५-२ ॥

ज्जेयः स नित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि न काङ्क्षति ।
निर्द्वन्द्वो हि महाबाहो सुखं ब्रह्मात्प्रमुच्यते ॥ ५-३ ॥

साङ्ख्ययोगी पृथग्वालाः प्रवदन्ति न पण्डिताः ।
एकमप्यास्थितः सम्यग्भयोर्बिन्दते फलम् ॥ ५-४ ॥

यत्साङ्ख्यैः प्राप्यते स्थानं तद्योगैरपि गम्यते ।
एकं साङ्ख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति ॥ ५-५ ॥

संन्यासस्तु महाबाहो दुःखमाप्तमयोगतः ।
योगयुक्तो मुनिर्ब्रह्म नचिरेणाधिगच्छति ॥ ५-६ ॥

योगयुक्तो विशुद्धात्मा विजितात्मा जितेन्द्रियः ।
सर्वभूताम्भूतात्मा कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ ५-७ ॥

नैव किञ्चित्करोमीति युक्तो मन्येत तत्त्ववित् ।
पश्यन्शुभ्रंश्शङ्खिभ्रन्मन्गच्छन्सर्वशङ्खसन् ॥ ५-८ ॥

प्रलपन्सिद्धिं गृह्णन्निष्पन्निष्पन्नपि ।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेषु वर्तन्त इति धारयन् ॥ ५-९ ॥

ब्रह्मण्याथाय कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा करोति यः ।
लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवाङ्गुसा ॥ ५-१० ॥

कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैरिन्द्रियैरपि ।
योगिनः कर्म कुर्वन्ति सङ्गं त्यक्त्वात्मशुद्धये ॥ ५-११ ॥

युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिमाप्नोति नैष्ठिकीम् ।
अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निबध्यते ॥ ५-१२ ॥

सर्वकर्माणि मनसा संन्यस्यास्ते सुखं वशी ।
नवद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन्न कारयन् ॥ ५-१३ ॥

न कर्तृत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः ।
न कर्मफलसंयोगं स्वभावस्तु प्रवर्तते ॥ ५-१४ ॥

नादत्ते कस्यचित्पापं न चैव सुकृतं विभुः ।
अज्ञानेनावृतं ज्ञानं तेन मुह्यन्ति जन्तवः ॥ ५-१५ ॥

ज्ञानेन तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः ।
तेषामादित्यवज्ज्ञानं प्रकाशयति तत्परम् ॥ ५-१६ ॥

तदुक्त्यस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत्परायणाः ।
गच्छन्त्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः ॥ ५-१९ ॥

विद्याविनयसम्पन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ।
शुनि चैव श्वपाके च पशुिताः समदर्शिनः ॥ ५-१८ ॥

ईहैव तैर्जितः सर्गे येषां साम्ये स्थितं मनः ।
निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद् ब्रह्मणि ते स्थिताः ॥ ५-१९ ॥

न प्रहृष्येत्प्रियं प्राप्य नोद्विजेत्प्राप्य चाप्रियम् ।
श्विरबुद्धिरसन्मूढो ब्रह्मविद् ब्रह्मणि स्थितः ॥ ५-२० ॥

बाह्यस्पर्शेष्वसंजात्या विन्दत्याग्नि यत्सुखम् ।
स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षयमश्नुते ॥ ५-२१ ॥

ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते ।
आद्यन्तवन्तः कौन्तेय न तेषु रमते बुधः ॥ ५-२२ ॥

शक्रोतीहैव यः सोढुं प्राक्शरीरविमोक्षणात् ।
कामक्रोधोद्धवंगं वेगं स युक्तः स सुधी नरः ॥ ५-२३ ॥

योऽन्तःसुखोऽन्तरारामस्तथास्तर्ज्यातिरेव यः ।
स योगी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति ॥ ५-२४ ॥

लभन्ते ब्रह्मनिर्वाणमृषयः क्षीणकल्मषाः ।
छिन्नद्वेषा यतात्मानः सर्वभूतहिते रताः ॥ ५-२५ ॥

कामक्रोधवियुक्तानां यतीनां यतचेतसाम् ।
अभितो ब्रह्मनिर्वाणं वर्तते विदितात्मनाम् ॥ ५-२६ ॥

स्पर्शान्कृत्वा बहिर्बाह्यांश्चक्षुश्चैवान्तरे ऋषोः ।
प्राणापानौ समौ कृत्वा नासाभ्यन्तरचारिणौ ॥ ५-२७ ॥

यतेन्द्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः ।
विगतेच्छाभयक्रोधो यः सदा मुक्त एव सः ॥ ५-२८ ॥

भोजारं यज्जतपसां सर्वलोकमहेश्वरम् ।
सुहृदं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शान्तिमृच्छति ॥ ५-२९ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
संन्यासयोगो नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः । आत्मसंयमयोगः

श्रीभगवानुवाच ।

अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः ।
स संन्यासी च योगी च न निरग्निं चाक्रियः ॥ ७-१ ॥

यं संन्यासमिति प्राहुर्योगं तं विद्धि पाण्डव ।
न ह्यसंन्यस्तसङ्गो योगी भवति कश्चन ॥ ७-२ ॥

आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते ।
योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥ ७-३ ॥

यदा हि नेन्द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते ।
सर्वसङ्गसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते ॥ ७-४ ॥

उद्धरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत् ।
आत्मेव ह्यात्मनो बभ्रुरात्मेव रिपुरात्मनः ॥ ७-५ ॥

बभ्रुरात्मात्मनस्तस्य येनात्मेवात्मना जितः ।
अनात्मनस्तु शक्रेण वर्तेतात्मेव शक्रेवत् ॥ ७-६ ॥

जितात्मनः प्रशान्तस्य परमात्मा समाहितः ।
शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः ॥ ७-७ ॥

ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थो विजितेन्द्रियः ।
युक्त इत्युच्यते योगी समलोष्टाश्रमकाङ्क्षनः ॥ ७-८ ॥

सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु ।
साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते ॥ ७-९ ॥

योगी युञ्जीत सततमात्मानं रहसि स्थितः ।
एकाकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ॥ ७-१० ॥

शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः ।
नातृच्छ्रितं नातिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम् ॥ ७-११ ॥

तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेन्द्रियक्रियः ।
उपविश्यासने युञ्ज्याद्योगमात्मविशुद्धये ॥ ७-१२ ॥

समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थिरः ।
सम्प्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥ ७-१३ ॥

प्रशान्तात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारिब्रते स्थितः ।
मनः संयम्य मच्चित्तो युक्त आसीत मत्परः ॥ ७-१४ ॥

युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी नियतमानसः ।
शान्तिं निर्वाणपरमां मत्संस्थामधिगच्छति ॥ ७-१५ ॥

नात्यग्रतस्तु योगोऽस्ति न चैकान्तमनश्नतः ।
न चातिस्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन ॥ ७-१६ ॥

युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ।
युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा ॥ ७-१९ ॥

यदा विनियतं चित्तमात्मन्येवावतिष्ठते ।
निःस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्त इत्युच्यते तदा ॥ ७-१८ ॥

यथा दीपो निवातस्यो नेङ्गते सोपमा स्मृता ।
योगिनो यतचित्तस्य युञ्जतो योगमात्मनः ॥ ७-१९ ॥

यद्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया ।
यत्र चैवात्मनात्मानं पश्यन्नात्मनि तुष्यति ॥ ७-२० ॥

सुखमात्यक्तिकं यत्तद् बुद्धिग्राह्यमतीन्द्रियम् ।
वेत्ति यत्र न चैवायं स्थितश्चलति तत्त्वतः ॥ ७-२१ ॥

यत्र लक्ष्णा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः ।
यस्मिन्निश्चतो न दुःखेन गुरुणापि विचाल्यते ॥ ७-२२ ॥

तत्र विद्याद् दुःखसंयोगवियोगं योगसंज्ञितम् ।
स निश्चयेन योक्तव्यो योगोऽनिर्विण्णचेतसा ॥ ७-२३ ॥

सकृत्प्रभवान्कामास्त्यज्ज्वा सर्वानशेषतः ।
मनसैवेन्द्रियग्रामं विनियम्य समन्ततः ॥ ७-२४ ॥

शनैः शनैरुपरमेद् बुद्ध्या धृतिर्गृहीतया ।
आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न किञ्चिदपि चिन्तयेत् ॥ ७-२५ ॥

यतो यतो निश्चरति मनश्चञ्चलमस्त्रिणम् ।
ततस्ततो नियम्येतदात्मन्येव बशं नयेत् ॥ ७-२६ ॥

प्रशान्तमनसं ह्येनं योगिनं सुखमुत्तमम् ।
उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभूतमकल्मषम् ॥ ७-२७ ॥

युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी विगतकल्मषः ।
सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यन्तं सुखमश्नुते ॥ ७-२८ ॥

सर्वभूतस्वमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ।
ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः ॥ ७-२९ ॥

यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति ।
तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्याति ॥ ७-३० ॥

सर्वभूतस्थितं यो मां भजतेत्येकत्वमास्थितः ।
सर्वथा वर्तमानोऽपि स योगी मयि वर्तते ॥ ७-३१ ॥

आर्त्तोपमेयं सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ।

सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ॥ ७-३२ ॥

अर्जुन उवाच ।

योग्यं योगस्तया प्रोक्तः साम्येन मधुसूदन ।
एतस्याहं न पश्यामि चञ्चलत्वात्स्थितिं स्थिराम् ॥ ७-३३ ॥

चञ्चलं हि मनः कृशं प्रमाथि बलवद् दृढम् ।
तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोऽरिब सुदुष्करम् ॥ ७-३४ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ।
अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ॥ ७-३५ ॥

असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः ।
वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः ॥ ७-३६ ॥

अर्जुन उवाच ।

अयतिः शक्योऽपेतो योगाच्छलितमानसः ।
अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं कृशं गच्छति ॥ ७-३७ ॥

कश्चिन्नोभयविभ्रष्टश्चिन्नात्मिव नश्यति ।
अप्रतिष्ठो महाबाहो विमूढो ब्रह्मणः पथि ॥ ७-३८ ॥

एतन्मे संशयं कृशं ह्येतुमर्हस्यशेषतः ।
तुदन्यः संशयस्यस्य ह्येतो न ह्यपपद्यते ॥ ७-३९ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते ।
न हि कल्याणकृत्कश्चिद् दुर्गतिं तात गच्छति ॥ ७-४० ॥

प्राप्य पुण्यकृतां लोकानुषित्वा शान्तीः समाः ।
शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोऽभिजायते ॥ ७-४१ ॥

अथवा योगिनामेव कुले भवति श्रीमताम् ।
एतद्भिर्दुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशम् ॥ ७-४२ ॥

तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदेहिकम् ।
यतते च ततो भूयः संसिद्धौ कुरुनन्दन ॥ ७-४३ ॥

पूर्वाभ्यासेन तेनैव ह्रियते ह्यवशोऽपि सः ।
जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते ॥ ७-४४ ॥

प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संशुद्धकिञ्चिषः ।

अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो याति परां गतिम् ॥ ७-४५॥

तपस्विभ्योऽधिको योगी ज्ञानिभ्योऽपि मतोऽधिकः ।
कर्मिभ्यश्चाधिको योगी तस्माद्योगी भवार्जुन ॥ ७-४६॥

योगिनामपि सर्वेषां मद्गतोनास्तराअना ।
श्रद्धावान्भजते यो मां स मे युक्ततमो मतः ॥ ७-४७॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
आत्मसंयमयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ७॥

अथ सप्तमोऽध्यायः । ज्ञानविज्ञानयोगः

श्रीभगवानुवाच ।

मय्यासक्तमनाः पार्थ योगं युञ्जन्मदाश्रयः ।
असंशयं समग्रं मां यथा ज्ञास्यसि तच्छृणु ॥ १-१॥

ज्ञानं तेऽहं सविज्ञानमिदं ब्रह्म्याम्यशेषतः ।
यज्ज्ञात्वा नेह भूयोऽन्यज्ज्ञातव्यमवशिष्यते ॥ १-२॥

मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चिद्यतति सिद्धये ।
यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तद्भुतः ॥ १-३॥

भूमिरापोऽथनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च ।
अहङ्कार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा ॥ १-४॥

अपरेयमितस्तन्न्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम् ।
जीवन्मुक्ता महाबाहो ययेदं धार्यते जगत् ॥ १-५॥

एतद्योनीनि भूतानि सर्वाणीत्युपधारय ।
अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः प्रलयस्तथा ॥ १-६॥

मत्तः परतरं नान्यत्किञ्चिदस्ति धनञ्जय ।
मयि सर्वमिदं प्रोक्तं सूत्रे मणिगणा इव ॥ १-७॥

रसोऽहमस्मि कौन्तेय प्रभास्मि शशिसूर्ययोः ।
प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु ॥ १-८॥

पुण्यो गन्धः पृथिव्यां च तेजश्चास्मि विभावसौ ।
जीवनं सर्वभूतेषु तपश्चास्मि तपस्विषु ॥ १-९॥

बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम् ।
बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ॥ १-१०॥

बलं बलवतां चाहं कामरागविवर्जितम् ।

धर्माविरुद्धो भूतेषु कामोऽस्मि भरतर्षभ ॥ १-११ ॥

ये चैव सात्त्विका भावा राजसास्तामसाश्च ये ।
मत्त एवेति तान्निदि न त्वहं तेषु ते मयि ॥ १-१२ ॥

त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभिः सर्वमिदं जगत् ।
मोहितं नाभिजानाति मामेभ्यः परमव्ययम् ॥ १-१३ ॥

दैवी ह्येषा गुणमयी मम माया दूरत्याया ।
मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते ॥ १-१४ ॥

न मां दुष्कृतिनो मूढाः प्रपद्यन्ते नराधमाः ।
माययापहृतज्जाना आसुरं भावमाश्रिताः ॥ १-१५ ॥

चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन ।
आर्तो जिज्ञासुरर्थाशी ज्ञानी च भरतर्षभ ॥ १-१६ ॥

तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त एकभक्तिर्विशिष्यते ।
प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थमहं स च मम प्रियः ॥ १-१७ ॥

उदाराः सर्व एवैते ज्ञानी त्वाँश्च मे मत्तम् ।
आस्थितः स हि युक्तात्मा मामेवानुत्तमां गतिम् ॥ १-१८ ॥

बहूनां जन्मनामन्ते ज्ञानवान्मां प्रपद्यते ।
वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः ॥ १-१९ ॥

कर्मैस्तैस्तैर्हृतज्जानाः प्रपद्यन्तेऽन्यदेवताः ।
तं तं नियममास्थाय प्रकृत्या नियताः स्वया ॥ १-२० ॥

यो यो यां यां तनुं भक्तः शक्यार्चितुमिच्छति ।
तस्य तस्याचलां शक्यां तामेव विदधाम्यहम् ॥ १-२१ ॥

स तया शक्या युक्तस्तस्याराधनमीहते ।
लभते च ततः कामान्मयैव विहितानिह तान् ॥ १-२२ ॥

अन्तवत्तु फलं तेषां तद्व्यवस्थामेधसाम् ।
देवान्देवयजो यांति मद्भक्ता यांति मामपि ॥ १-२३ ॥

अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं मन्यन्ते मामबुद्धयः ।
परं भावमजानन्तो ममाव्ययमनुत्तमम् ॥ १-२४ ॥

नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः ।
मूढोऽयं नाभिजानाति लोकान् मामजमव्ययम् ॥ १-२५ ॥

वेदाहं समतीतानि वर्तमानानि चार्जुन ।
भविष्याणि च भूतानि मां तू वेद न कश्चन ॥ १-२६ ॥

ईच्छाद्देषसमुखेन हृन्दमोहेन भारत ।
सर्वभूतानि समोहं सर्गे यान्ति परन्तप ॥ १-२१ ॥

येषां त्वन्तगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम् ।
ते हृन्दमोहनिर्मुक्ता भजन्ते मां दृढव्रताः ॥ १-२८ ॥

जरामरणमोक्षाय मामाश्रित्य यतन्ति ये ।
ते ब्रह्म तद्विदुः कृत्स्नमध्यात्मां कर्म चाखिलम् ॥ १-२९ ॥

साधिभूताधिदैवं मां साधियञ्जं च ये विदुः ।
प्रयाणकालेऽपि च मां ते विदुर्युञ्जतेऽसः ॥ १-३० ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
ज्ञानविज्ञानयोगो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः । अक्षरब्रह्मयोगः

अर्जुन उवाच ।

किं तद् ब्रह्म किमध्यात्मां किं कर्म पुरुषोत्तम ।
अधिभूतं च किं प्रोक्तमधिदैवं किमुच्यते ॥ ८-१ ॥

अधियञ्जः कथं कोऽत्र देहेऽस्मिन्मधुसूदन ।
प्रयाणकाले च कथं ज्ञेयोऽसि नियतात्मभिः ॥ ८-२ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावोऽध्यात्मुच्यते ।
भूतभावोद्भवकरो विसर्गः कर्मसंज्ञितः ॥ ८-३ ॥

अधिभूतं ऋरो भावः पुरुषश्चाधिदैवतम् ।
अधियञ्जोऽहमेवात्र देहे देहभूतां वर ॥ ८-४ ॥

अन्तकाले च मामेव स्मरन्नुज्वा कलेवरम् ।
यः प्रयाति स मद्भावं याति नास्त्यत्र संशयः ॥ ८-५ ॥

यं यं वापि स्मरन्भावं त्यजत्यन्ते कलेवरम् ।
तं तमेवैति कौन्तेय सदा तद्भावभावितः ॥ ८-६ ॥

तस्मात्सर्वेषु कालेषु मामनुस्मर युध्य च ।
मय्यर्पितमनोबुद्धिर्मा मेवैष्यस्य संशयः ॥ ८-९ ॥ or संशयम्

अभ्यासयोगयुक्तेन चेतसा नान्यगामिना ।
परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थानुचिन्तयन् ॥ ८-८ ॥

कविं पुराणमनुशासितार-

मगोरणीयंसमनुस्मरेद्यः ।
 सर्वस्य धातारमचित्यरूप-
 मादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ॥ ८-९ ॥

प्रयाणकाले मनसांचलन
 भक्त्या युक्तो योगबलेन चैव ।
 ऋबोर्मध्ये प्राणमावेश्य सम्यक्
 स तं परं पुरुषमुपैति दिव्यम् ॥ ८-१० ॥

यदस्मरं वेदविदो वदन्ति
 विशन्ति यद्यतयो वीतरागाः ।
 यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति
 तन्ते पदं सङ्ग्रहेण प्रवक्ष्ये ॥ ८-११ ॥

सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुध्य च ।
 मूर्ध्निधायात्मनः प्राणमास्थितो योगधारणाम् ॥ ८-१२ ॥

उमित्येकास्मरं ब्रह्म व्याहरन्मामनुस्मरन् ।
 यः प्रयाति त्यजन्देहं स याति परमां गतिम् ॥ ८-१३ ॥

अनन्यचेताः सततं यो मां स्मरति नित्यशः ।
 तस्यैहं सुलभः पार्थ नित्ययुक्तस्य योगिनः ॥ ८-१४ ॥

मामुपेत्य पुनर्जन्म दुःखालयमशाश्वतम् ।
 नाप्नुवन्ति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः ॥ ८-१५ ॥

आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन ।
 मामुपेत्य तू कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते ॥ ८-१६ ॥

सहस्रयुगपर्यन्तमहर्षद् ब्रह्मणो विदुः ।
 रात्रिं युगसहस्रांतां तेहोरात्रविदो जनाः ॥ ८-१७ ॥

अव्यक्त्याद् व्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्यहरागमे ।
 रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तद्वैवाव्यक्तसंज्ञके ॥ ८-१८ ॥

भूतग्रामः स एवायं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते ।
 रात्र्यागमेऽवशः पार्थ प्रभवत्यहरागमे ॥ ८-१९ ॥

परस्तस्मात्तु भावोऽन्योऽव्यक्तोऽव्यक्तानुसनातनः ।
 यः स सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति ॥ ८-२० ॥

अव्यक्तोऽस्मर इत्युक्तस्तमाहः परमां गतिम् ।
 यं प्राप्य न निवर्तन्ते तद्दाम परमं मम ॥ ८-२१ ॥

पुरुषः स परः पार्थ भक्त्या लभ्यस्तन्ननया ।
 यस्यान्तःस्थानि भूतानि येन सर्वमिदं ततम् ॥ ८-२२ ॥

यत्र काले त्वनावृत्तिमावृत्तिं चैव योगिनः ।
प्रयाता यांति तं कालं वक्ष्यामि भरतर्षभ ॥ ८-२३ ॥

अग्निर्ज्योतिरहः शुक्रेः षण्मासा उत्तरायणम् ।
तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः ॥ ८-२४ ॥

धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनम् ।
तत्र चान्द्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते ॥ ८-२५ ॥

शुक्रकृष्णं गतीं ह्येते जगतः शाश्वते मते ।
एकया यातयनावृत्तिमनयावर्तते पुनः ॥ ८-२६ ॥

नैते स्तृती पार्थ जानन्योगी मुह्यति कश्चन ।
तस्मात्सर्वेषु कालेषु योगयुञ्जो भवार्जुन ॥ ८-२७ ॥

वेदेषु यज्ञेषु तपःसु चैव
दानेषु यत्पुण्यफलं प्रदिष्टम् ।
अत्येति तत्सर्वमिदं विदित्वा
योगी परं स्थानमुपैति चाद्यम् ॥ ८-२८ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
अम्बरब्रह्मयोगो नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

अथ नवमोऽध्यायः । राजविद्याराजगुह्ययोगः

श्रीभगवानुवाच ।

इदं तू ते गुह्यतमं प्रवक्ष्याम्यनसूयवे ।
ज्ञानं विज्ञानसहितं यज्ज्जात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात् ॥ ९-१ ॥

राजविद्या राजगुह्यं पवित्रमिदमुत्तमम् ।
प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुमव्ययम् ॥ ९-२ ॥

अश्रद्धधानाः पुरुषा धर्मस्यास्य परन्तप ।
अप्राप्य मां निवर्तन्ते मृत्युसंसारवर्त्मनि ॥ ९-३ ॥

मया ततमिदं सर्वं जगदव्यक्तमूर्तिना ।
मत्स्थानि सर्वभूतानि न चाहं तेष्वस्थितः ॥ ९-४ ॥

न च मत्स्थानि भूतानि पश्य मे योगमैश्वरम् ।
भूतध्नं च भूतस्थो ममात्मा भूतभावनः ॥ ९-५ ॥

यथाकाशस्थितो नित्यं वायुः सर्वत्रगो महान् ।
तथा सर्वाणि भूतानि मत्स्थानीत्युपधारय ॥ ९-६ ॥

सर्वभूतानि कौन्तेय प्रकृतिं यांति मामिकाम् ।
कल्पक्षये पुनस्तानि कल्पादौ विसृजाम्यहम् ॥ ९-१ ॥

प्रकृतिं स्वामवष्टभ्य विसृजामि पुनः पुनः ।
भूतग्रामिमिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशात् ॥ ९-८ ॥

न च मां तानि कर्माणि निवर्द्धन्ति धनञ्जय ।
उदासीनवदासीनमसक्तं तेषु कर्मसु ॥ ९-९ ॥

मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सृजते सचराचरम् ।
हेतुनानेन कौन्तेय जगद्विपरिवर्तते ॥ ९-१० ॥

अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम् ।
परं भावमजानन्तो मम भूतमहेश्वरम् ॥ ९-११ ॥

मोघाशा मोघकर्माणो मोघज्ञाना विचेतसः ।
राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः ॥ ९-१२ ॥

महात्मानस्तु मां पार्थ दैवीं प्रकृतिमाश्रिताः ।
भजन्त्यनन्यमनसो ज्ञात्वा भूतादिमव्ययम् ॥ ९-१३ ॥

सततं कीर्तयन्तो मां यतस्तश्च दृढव्रताः ।
नमस्यन्तश्च मां भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते ॥ ९-१४ ॥

ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ये यजन्तो मामुपासते ।
एकत्वेन पृथक्त्वेन बहुधा विश्वतोमुखम् ॥ ९-१५ ॥

अहं क्रतुरहं यज्ञः स्वधाहमहमौषधम् ।
मन्त्रोऽहमहमेवाज्यमहमग्निरहं हतम् ॥ ९-१६ ॥

पिताहमस्य जगतो माता धाता पितामहः ।
वेद्यं पवित्रमोक्षारं ऋत्विजं यजुरेव च ॥ ९-१७ ॥

गतिर्भर्ता प्रभुः साक्षी निवासः शरणं सुहृत् ।
प्रभवः प्रलयः स्थानं निधानं बीजमव्ययम् ॥ ९-१८ ॥

तपाम्यहमहं वर्षं निगृह्णाम्युत्सृजामि च ।
अमृतं चैव मृत्युश्च सदसच्छाहमर्जुन ॥ ९-१९ ॥

त्रैविद्या मां सोमपाः पूतपापा
यज्ञैरिष्ट्वा स्वर्गतिं प्रार्थयन्ते ।
ते पुण्यमासाद्य सुरेन्द्रलोक-
मश्नन्ति दिव्यान्दिवि देवभोगान् ॥ ९-२० ॥

ते तं भुञ्ज्वा स्वर्गलोकं विशालं
क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति ।
एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना

गतागतं कामकामा लभन्ते ॥ ९-२१ ॥

अनन्याश्चित्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते ।
तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ॥ ९-२२ ॥

येऽप्यन्यदेवता भक्ता यजन्ते श्रद्धयाविताः ।
तेऽपि मामेव कौन्तेय यजन्त्यविधिपूर्वकम् ॥ ९-२३ ॥

अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रभुरेव च ।
न तू मामभियान्ति तद्धेनातश्च्यवन्ति ते ॥ ९-२४ ॥

यांति देवव्रता देवान्पितृन्यांति पितृव्रताः ।
भूतानि यांति भूतेज्या यांति मद्याजिनोऽपि माम् ॥ ९-२५ ॥

पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ।
तदहं भक्ष्यपहृतमग्रामि प्रयतामनः ॥ ९-२६ ॥

यत्करोषि यदग्रासि यञ्जुहोषि ददासि यत् ।
यत्तपस्यसि कौन्तेय तत्कुरुष्व मदर्पणम् ॥ ९-२७ ॥

शुभाशुभफलैरेवं मोक्ष्यसे कर्मबन्धनैः ।
संन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि ॥ ९-२८ ॥

समोऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्येऽस्ति न प्रियः ।
ये भजन्ति तू मां भक्त्या मयि ते तेषु चाप्यहम् ॥ ९-२९ ॥

अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ।
साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्ब्रवीसितो हि सः ॥ ९-३० ॥

स्मिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छान्तिं निगच्छति ।
कौन्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥ ९-३१ ॥

मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः पापयोनयः ।
त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यांति परां गतिम् ॥ ९-३२ ॥

किं पुनर्ब्रह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ।
अनित्यमसुखं लोकमिमं प्राप्य भजस्व माम् ॥ ९-३३ ॥

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।
मामेवैष्यसि युक्तेष्ववमात्मानं मत्परायणः ॥ ९-३४ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
राजविद्याराजगुह्ययोगो नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः । विभूतियोगः

श्रीभगवानुवाच ।

भूय एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः ।
यत्तेहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया ॥ १०-१ ॥

न मे विदुः सुरगणाः प्रभवन् न महर्षयः ।
अहमादिर्हि देवानां महर्षीणां च सर्वशः ॥ १०-२ ॥

यो मामजमनादिं च वेत्ति लोकमहेश्वरम् ।
असम्युक्तः स मर्त्येषु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १०-३ ॥

बुद्धिर्ज्ञानमसंमोहः क्षमा सत्यं दमः शमः ।
सुखं दुःखं भवोऽभावो भयं चाभयमेव च ॥ १०-४ ॥

अहिंसा समता तुष्टिस्तपो दानं यशोऽयशः ।
भवन्ति भावा भूतानां मत्त एव पृथग्निधाः ॥ १०-५ ॥

महर्षयः सप्त पूर्वे चत्वारो मनवस्तथा ।
मद्भावा मानसा जाता येषां लोक इमाः प्रजाः ॥ १०-६ ॥

एतां विभूतिं योगं च मम यो वेत्ति तत्त्वतः ।
सोऽविकम्पेन योगेन युज्यते नात्र संशयः ॥ १०-७ ॥

अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते ।
इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमृतिताः ॥ १०-८ ॥

मच्छिन्ना मद्गतप्राणा बोधयन्तः परस्परम् ।
कथयन्तश्च मां नित्यं तुष्यन्ति च रमन्ति च ॥ १०-९ ॥

तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम् ।
ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयान्ति ते ॥ १०-१० ॥

तेषामेवानुक्त्वाऽर्थमहमज्ज्ञानजं तमः ।
नाशयाम्याअभावस्त्रो ज्ञानदीपेन भास्वता ॥ १०-११ ॥

अर्जुन उवाच ।

परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमं भवान् ।
पुरुषं शश्वतं दिव्यादिदेवमजं विभुम् ॥ १०-१२ ॥

आहंस्तर्धामुषयः सर्वे देवर्षिर्नारदस्तथा ।
असितो देवलो व्यासः स्वयं चैव ब्रवीषि मे ॥ १०-१३ ॥

सर्वमेतदृतं मन्ये यन्मां वदसि केशव ।
न हि ते भगवन्व्यक्तिं विदुर्देवा न दानवाः ॥ १०-१४ ॥

स्वयमेवाअनाआनं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम ।

भूतभावन भूतेश देवदेव जगत्पते ॥ १०-१५ ॥

बहुमर्हस्यशेषेण दिव्या ह्याअविभूतयः ।
याभिर्विभूतिभिलोकानिमांस्तुं व्याप्य तिष्ठसि ॥ १०-१६ ॥

कथं विद्यामहं योगिंस्तुवां सदा परिचिन्तयन् ।
केषु केषु च भावेषु चिन्त्येत्सि भगवन्मया ॥ १०-१७ ॥

विस्तरेणाअनो योगं विभूतिं च जनार्दन ।
भूयः कथय तृप्तिर्हि शृण्वतो नास्ति मेहमृतम् ॥ १०-१८ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

हस्त ते कथयिष्यामि दिव्या ह्याअविभूतयः ।
प्राधान्यतः कुरुश्रेष्ठ नास्त्यन्तो विस्तरस्य मे ॥ १०-१९ ॥

अहमात्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः ।
अहमादिश्च मध्यं च भूतानामस्त एव च ॥ १०-२० ॥

आदित्यानामहं विष्णुर्जेत्यातिषां रविरंशुमान् ।
मरीचिर्मरुतामस्मि नक्षत्राणामहं शशी ॥ १०-२१ ॥

वेदानां सामवेदोऽस्मि देवानामस्मि वासवः ।
इन्द्रियाणां मनश्चास्मि भूतानामस्मि चेतना ॥ १०-२२ ॥

रुद्राणां शक्रश्चास्मि विवेशो यक्षरक्षसाम् ।
वसूनां पावकश्चास्मि मेरुः शिखरिणामहम् ॥ १०-२३ ॥

पुरोधसां च मुख्यं मां विद्धि पार्थ बृहस्पतिम् ।
सेनानीनामहं स्कन्दः सरसामस्मि सागरः ॥ १०-२४ ॥

महर्षीणां भृगुरहं गिरामस्यैकमक्षरम् ।
यज्जानां जपयज्जोऽस्मि स्वावराणां हिमालयः ॥ १०-२५ ॥

अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः ।
गन्धर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मुनिः ॥ १०-२६ ॥

उरुक्षेत्रवसमथानां विद्धि माममृतोद्भवम् ।
ऐरावतं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपम् ॥ १०-२७ ॥

आयुधानामहं बज्रं धेनूनामस्मि कामधुकम् ।
प्रजनश्चास्मि कन्दर्पः सर्पाणामस्मि वासुकिः ॥ १०-२८ ॥

अनन्तश्चास्मि नागानां वरुणो यादसामहम् ।
पितृणामर्यमा चास्मि यमः संयमतामहम् ॥ १०-२९ ॥

प्रह्लादश्चास्मि दैत्यानां कालः कलयतामहम् ।

मृगाणां च मृगैश्चोत्तमं ब्रह्मैवैवमहम् ॥ १०-३० ॥

पवनः पवतामस्मि रामः शश्वतामहम् ।
 ऋषाणां मकरशास्मि श्रोतसामस्मि जाह्नवी ॥ १०-३१ ॥

सर्गाणामादिरन्तश्च मध्यं चैवाहमर्जुन ।
 अध्यात्मविद्या विद्यानां बादः प्रवदतामहम् ॥ १०-३२ ॥

अस्मराणामकारोऽस्मि हृन्दः सामासिकस्य च ।
 अहमेवास्म्यः कालो धाताहं विश्वतोमुखः ॥ १०-३३ ॥

मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्धवश्च भविष्यताम् ।
 कीर्तिः श्रीर्वाक्च नारीणां स्मृतिर्मेधा धृतिः क्रमा ॥ १०-३४ ॥

बृहत्साम तथा साम्नां गायत्री हृन्दसामहम् ।
 मासानां मागशीर्षोऽहमृतुनां कुसुमाकरः ॥ १०-३५ ॥

द्यूतं ह्यलयतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ।
 ज्योत्स्मि व्यवसायोऽस्मि सत्त्वं सत्त्वतामहम् ॥ १०-३६ ॥

वृषीणां वासुदेवोऽस्मि पाण्डवानां धनञ्जयः ।
 मुनीनामप्यहं व्यासः कवीनामुशना कविः ॥ १०-३७ ॥

दण्डो दमयतामस्मि नीतिरस्मि जिगीषताम् ।
 मौनं चैवास्मि गुह्यानां ज्ञानं ज्ञानवतामहम् ॥ १०-३८ ॥

यच्छापि सर्वभूतानां बीजं तदहमर्जुन ।
 न तदस्ति विना यत्स्यन्मया भूतं चराचरम् ॥ १०-३९ ॥

नास्तोऽस्ति मम दिव्यानां विभूतीनां परन्तप ।
 एष तूद्देशतः प्रोक्त्वा विभूतेर्विस्तरो मया ॥ १०-४० ॥

यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्रीमदूर्जितमेव वा ।
 तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोऽंशसम्भवम् ॥ १०-४१ ॥

अथवा ब्रह्मैवैवमहं ज्ञातेन तवार्जुन ।
 विष्टं भावमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत् ॥ १०-४२ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
 ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
 विभूतियोगो नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

अथैकादशोऽध्यायः । विश्वरूपदर्शनयोगः

अर्जुन उवाच ।

मदनुग्रहाय परमं गुह्यमध्यात्मासंज्ञितम् ।

यत्तुयोज्ज्वलं वचस्तेन मोहोऽयं विगतो मम ॥ ११-१ ॥

भवाप्यसौ हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया ।
तुतः कमलपत्राङ्ग माहात्म्यमपि चाव्ययम् ॥ ११-२ ॥

एवमेतद्यथात्तु त्वमात्मानं परमेश्वर ।
द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमेश्वरं पुरुषोत्तम ॥ ११-३ ॥

मन्यसे यदि तच्छक्यं मया द्रष्टुमिति प्रभो ।
योगेश्वर ततो मे त्वं दर्शयात्मानमव्ययम् ॥ ११-४ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः ।
नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च ॥ ११-५ ॥

पश्यादित्याम्बुसूनुद्रानशिनौ मरुतस्तथा ।
बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याश्चर्याणि भारत ॥ ११-६ ॥

ईहैकस्त्रं जगत्कृत्स्नं पश्याद्य सचराचरम् ।
मम देहे गुडाकेश यस्मान्यद् द्रष्टुमिच्छसि ॥ ११-७ ॥

न तु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वच्छुषा ।
दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य मे योगमेश्वरम् ॥ ११-८ ॥

सञ्जय उवाच ।

एवमुक्त्वा ततो राजन्महायोगेश्वरो हरिः ।
दर्शयामास पार्थाय परमं रूपमेश्वरम् ॥ ११-९ ॥

अनेकवक्त्रनयनमनेकाद्भुतदर्शनम् ।
अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥ ११-१० ॥

दिव्यामाल्याम्बरधरं दिव्यगङ्गानुलेपनम् ।
सर्वाश्चर्यमयं देवमनस्तं विश्वतोमुखम् ॥ ११-११ ॥

दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद्युगपदुत्थिता ।
यदि भाः सदृशी सा स्याद्भासस्तस्य महात्मनः ॥ ११-१२ ॥

तत्रैकस्त्रं जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा ।
अपश्याद्देवदेवस्य शरीरे पाण्डवस्तदा ॥ ११-१३ ॥

ततः स विस्मयाविष्टो हृष्टरोमा धनञ्जयः ।
प्रणम्य शिरसा देवं कृताञ्जलिरभाषत ॥ ११-१४ ॥

अर्जुन उवाच ।

पश्यामि देवांस्तु देव देहे
 सर्वांस्तथा भूतविशेषसङ्घान् ।
 ब्रह्माण्मीशं कमलासनञ्च-
 म्शींश्च सर्वानुरगांश्च दिव्यान् ॥ ११-१५ ॥

अनेकबाहूदरवक्त्रनेत्रं
 पश्यामि त्वां सर्वतोऽनन्तरूपम् ।
 नान्तं न मध्यं न पुनस्तुवादिं
 पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूप ॥ ११-१६ ॥

किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च
 तेजोराशिं सर्वतो दीप्तिमन्तम् ।
 पश्यामि त्वां दुनिरीक्ष्यं समन्ताद्
 दीप्तानलार्कद्युतिमप्रमेयम् ॥ ११-१७ ॥

तृमक्षरं परमं वेदितव्यं
 तृमस्य विश्वस्य परं निधानम् ।
 तृमवयवः शान्तधर्मगोप्ता
 सनातनस्तव पुरुषो मतो मे ॥ ११-१८ ॥

अनादिमध्यान्तमनन्तवीर्य-
 मनन्तबाह्वं शशिसूर्यनेत्रम् ।
 पश्यामि त्वां दीप्तहताशवक्त्रं
 स्वतेजसा विश्वमिदं तपन्तम् ॥ ११-१९ ॥

दयावापृथिव्योरिदमन्तरं हि
 व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः ।
 दृष्ट्वाद्भुतं रूपमुग्रं तवेदं
 लोकत्रयं प्रव्यथितं महाअन् ॥ ११-२० ॥

अमी हि त्वां सुरसङ्घा विशन्ति
 केचिद्धीताः प्राञ्जलयो गृणन्ति ।
 स्वस्तीत्युक्त्वा महर्षिसिद्धसङ्घाः
 स्तुवन्ति त्वां स्तुतिभिः पुष्कलाभिः ॥ ११-२१ ॥

रुद्रादित्या वसवो ये च साध्या
 विश्वेश्विनो मरुतश्चाञ्जपाश्च ।
 गन्धर्वयक्ष्मासुरसिद्धसङ्घा
 वीक्षन्ते त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे ॥ ११-२२ ॥

रूपं महत्ते बह्वक्त्रनेत्रं
 महाबाहो बह्वारुरूपदम् ।
 बहुदरं बहुदंष्ट्राकरालं
 दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथितास्तथाहम् ॥ ११-२३ ॥

नभःस्पृशं दीप्तमनेकवर्णं
 व्याप्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ।

दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितान्तरात्मा
धृतिं न विन्दामि शमं च विषेण ॥ ११-२४ ॥

दंष्ट्राकरालानि च ते मुखानि
दृष्ट्वैव कालानलसन्निभानि ।
दिशो न जाने न लभे च शर्म
प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ ११-२५ ॥

अमी च त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः
सर्वे सहैवावनिपालसङ्घैः ।
भीष्मो द्रोणः सूतपुत्रस्तथासौ
सहस्र्मदीयैरपि योधमुखैः ॥ ११-२६ ॥

बक्राणि ते ह्यरमाणा विशन्ति
दंष्ट्राकरालानि भयानकानि ।
केचिद्विलग्ना दशनान्तरेषु
सन्दृश्यन्ते चूर्णितैरुत्तमाङ्गैः ॥ ११-२७ ॥

यथा नदीनां बहवोऽश्रुवेगाः
समुद्रमेवाभिमुखा द्रवन्ति ।
तथा तवामी नरलोकवीरा
विशन्ति बक्राण्यभिविज्वलन्ति ॥ ११-२८ ॥

यथा प्रदीपुं ज्वलनं पतङ्गा
विशन्ति नाशाय समूहवेगाः ।
तथैव नाशाय विशन्ति लोकास्-
तवापि बक्राणि समूहवेगाः ॥ ११-२९ ॥

लेलिह्यसे ग्रसमानः समन्ताल-
लोकान्मग्रावदनेर्ज्वलन्तिः ।
तेजोभिरापूर्य जगत्समग्रं
भासन्तवोग्राः प्रतपन्ति विषेण ॥ ११-३० ॥

आख्याहि मे को भवानुग्ररूपो
नमोऽस्तु ते देववर प्रसीद ।
विज्जातुमिच्छामि भवन्तमाद्यं
न हि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम् ॥ ११-३१ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

कालोऽस्मि लोकक्षयकृत्प्रवृद्धो
लोकान्महर्तुमिह प्रवृत्तः ।
अथेतेऽपि त्वां न भविष्यन्ति सर्वे
येऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः ॥ ११-३२ ॥

तस्मात्प्रमुत्तिष्ठ यशो लभस्व

জিত্বা শক্রন্ ভুঙ্ক্ষ্ব রাজ্যং সমৃদ্ধম্ ।
 ময়ৈবৈতে নিহতাঃ পূর্বমেব
 নিমিত্তমাত্রং ভব সব্যসাচিন্ ॥ ১১-৩৩॥

দ্রোণং চ ভীষ্মং চ জয়দ্রথং চ
 কর্ণং তথান্যানপি যোধবীরান্ ।
 ময়া হতাংস্তবং জহি মা ব্যথিষ্ঠা
 যুদ্ধস্ব জেতাসি রণে সপত্নান্ ॥ ১১-৩৪॥

সঞ্জয় উবাচ ।

এতচ্ছুত্বা বচনং কেশবস্য
 কৃতাজ্জলির্বেপমানঃ কিরীটী ।
 নমস্কৃত্বা ভূয় এবাহ কৃষ্ণং
 সগদগদং ভীতভীতঃ প্রণম্য ॥ ১১-৩৫॥

অর্জুন উবাচ ।

স্থানে হৃষীকেশ তব প্রকীর্ত্যা
 জগত্‌প্রহস্যত্যনুরজ্যতে চ ।
 রক্ষাংসি ভীতানি দিশো দ্রবন্তি
 সর্বে নমস্যন্তি চ সিদ্ধসঙ্ঘাঃ ॥ ১১-৩৬॥

কস্মাচ্চ তে ন নমেরন্মহাঅনু
 গরীয়সে ব্রহ্মগোংপ্যাদিকর্ত্রে ।
 অনন্ত দেবেশ জগন্নিবাস
 ত্বমক্ষরং সদসত্তপরং যত্ ॥ ১১-৩৭॥

ত্বমাদিদেবঃ পুরুষঃ পুরাণস্-
 ত্বমস্য বিশ্বস্য পরং নিধানম্ ।
 বেত্তাসি বেদ্যং চ পরং চ ধাম
 ত্বয়া ততং বিশ্বমনন্তরূপ ॥ ১১-৩৮॥

বায়ুর্যমোংগ্নির্বরণঃ শশাঙ্কঃ
 প্রজাপতিস্তবং প্রপিতামহশ্চ ।
 নমো নমস্তেংস্তু সহস্রকৃত্বঃ
 পুনশ্চ ভূয়োংপি নমো নমস্তে ॥ ১১-৩৯॥

নমঃ পুরস্তাদথ পৃষ্ঠতস্তে
 নমোংস্তু তে সর্বত এব সর্ব ।
 অনন্তবীর্যামিতবিক্রমস্তবং
 সর্বং সমাপ্নোষি ততোংসি সর্বঃ ॥ ১১-৪০॥

সখেতি মত্বা প্রসভং যদুক্তং
 হে কৃষ্ণ হে যাদব হে সখেতি ।

अजानता महिमानं तवेदं
मया प्रमादात्प्रणयेन वापि ॥ ११-४१ ॥

यच्छावहासार्थमसत्कृतोऽसि
विहारशय्यासनभोजनेषु ।
एकोऽथवाप्युच्यते तत्समम्
तत्क्षामये त्वामहमप्रमेयम् ॥ ११-४२ ॥

पितासि लोकस्य चराचरस्य
त्वमस्य पूज्यश्च गुरुगरीयान् ।
न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यो
लोकत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभाव ॥ ११-४३ ॥

तस्मात्प्रणम्य प्रणिधाय कायं
प्रसादये त्वामहमीशमीड्यम् ।
पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः
प्रियः प्रियायाऽसि देव सोऽहम् ॥ ११-४४ ॥

अदृष्टपूर्वं ह्यसितोऽस्मि दृष्ट्वा
भयेन च प्रव्यथितं मनो मे ।
तदेव मे दर्शय देव रूपं
प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ ११-४५ ॥

किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तं
इच्छामि त्वां द्रष्टुमहं तथैव ।
तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन
सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते ॥ ११-४६ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

मया प्रसन्नैः तवार्जुनेदं
रूपं परं दर्शितमायुगात् ।
तेजोमयं विश्वमनन्तमाद्यं
यन्मे त्वदन्येन न दृष्टपूर्वम् ॥ ११-४७ ॥

न वेदयज्जाधयैर्न दानैर्-
न च क्रियाभिर्न तपोभिरुग्रैः ।
एवंरूपः शक्योऽहं नूलोके
द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर ॥ ११-४८ ॥

मा ते व्यथा मा च विमूढभावो
दृष्ट्वा रूपं घोरमीदृशमेदम् ।
व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनस्तव
तदेव मे रूपमिदं प्रपश्य ॥ ११-४९ ॥

সঞ্জয় উবাচ ।

ইত্যর্জুনং বাসুদেবস্তথোক্ত্বা
স্বকং রূপং দশয়ামাস ভূয়ঃ ।
আশ্বাসয়ামাস চ ভীতমেনং
ভূত্বা পুনঃ সৌম্যবপূর্মহাত্মা ॥ ১১-৫০ ॥

অর্জুন উবাচ ।

দৃষ্টেদং মানুষং রূপং তব সৌম্যং জনার্দন ।
ইদানীমস্মি সংবৃত্তঃ সচেতাঃ প্রকৃতিং গতঃ ॥ ১১-৫১ ॥

শ্রীভগবানুবাচ ।

সুদুর্দর্শমিদং রূপং দৃষ্টবানসি যন্মম ।
দেবা অপ্যস্য রূপস্য নিত্যং দর্শনকাঙ্ক্ষিণঃ ॥ ১১-৫২ ॥

নাহং বেদৈর্ন তপসা ন দানেন ন চেজ্যয়া ।
শক্য এবংবিধো দ্রষ্টুং দৃষ্টবানসি মাং যথা ॥ ১১-৫৩ ॥

ভক্ত্যা ত্বননয়া শক্য অহমেবংবিধোহর্জুন ।
জ্ঞাতুং দ্রষ্টুং চ তত্ত্বেন প্রবেষ্টুং চ পরন্তপ ॥ ১১-৫৪ ॥

মত্কর্মকৃন্মত্পরমো মন্তুক্তঃ সঙ্গবর্জিতঃ ।
নির্বৈরঃ সর্বভূতেষু যঃ স মামেতি পাণ্ডব ॥ ১১-৫৫ ॥

ওঁ তত্সদিতি শ্রীমদ্ভগবদ্গীতাসূপনিষত্সু
ব্রহ্মবিদ্যায়াং যোগশাস্ত্রে শ্রীকৃষ্ণার্জুনসংবাদে
বিশ্বরূপদর্শনযোগো নামৈকাদশোহধ্যায়ঃ ॥ ১১ ॥

অথ দ্বাদশোহধ্যায়ঃ । ভক্তিয়োগঃ

অর্জুন উবাচ ।

এবং সততযুক্তা য়ে ভক্তাস্ত্বাং পর্যুপাসতে ।
য়ে চাপ্যক্ষরমব্যক্তং তেষাং কে যোগবিত্তমাঃ ॥ ১২-১ ॥

শ্রীভগবানুবাচ ।

ময়্যাবেশ্য মনো য়ে মাং নিত্যযুক্তা উপাসতে ।
শ্রদ্ধয়া পরয়োপেতাঃ তে মে যুক্ততমা মতাঃ ॥ ১২-২ ॥

য়ে ত্বক্ষরমনির্দেশ্যমব্যক্তং পর্যুপাসতে ।
সর্বত্রগমচিন্ত্যঞ্চ কূটস্থমচলঙ্কুবম্ ॥ ১২-৩ ॥

সন্নিয়মেচ্ছিয়গ্রামং সর্বত্র সমবুদ্ধয়ঃ ।

ते प्राप्नुवन्ति मामेव सर्वभूतहिते रताः ॥ १२-४ ॥

क्लेशोऽधिकतरस्तेशामव्यञ्जासञ्जेतसाम् ।
अव्यञ्जा हि गतिदुःखं देहवद्विरवाप्यते ॥ १२-५ ॥

ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि सन्त्यस्य मत्पराः ।
अनन्येनैव योगेन मां ध्यायन्त उपासते ॥ १२-६ ॥

तेषामहं समुद्धृता मृत्युसंसारसागरात् ।
भवामि नचिरात्पार्थ मय्यावेशितचेतसाम् ॥ १२-७ ॥

मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशय ।
निवसिष्यसि मय्येव अत उर्ध्वं न संशयः ॥ १२-८ ॥

अथ चिन्तं समाधातुं न शक्योऽपि मयि स्थिरम् ।
अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छाशुं धनञ्जय ॥ १२-९ ॥

अभ्यासेऽप्यसमर्थोऽसि मत्कर्मपरमो भव ।
मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन्सिद्धिमवाप्स्यसि ॥ १२-१० ॥

अथैतदप्यशक्तोऽसि कर्तुं मद्योगमाश्रितः ।
सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यतात्मान् ॥ १२-११ ॥

श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज्ज्ञानाद्भ्यासं विशिष्यते ।
ध्यानात्कर्मफलत्यागस्त्यागाच्छान्तिरनन्तरम् ॥ १२-१२ ॥

अद्वेषी सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च ।
निर्ममो निरहंकारः समदुःखसुखः क्षमी ॥ १२-१३ ॥

सन्तुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः ।
मय्यर्पितमनोबुद्धिर्यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥ १२-१४ ॥

यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नोद्विजते च यः ।
हर्षामर्षभयोद्वेगैर्मुक्तो यः स च मे प्रियः ॥ १२-१५ ॥

अनपेक्षः शुचिर्दक्ष उदासीनो गतव्यथः ।
सर्वारम्भपरित्यागी यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥ १२-१६ ॥

यो न ह्यभ्यति न द्वेष्टि न शोचति न काङ्क्षति ।
शुभाशुभपरित्यागी भक्तिमान्यः स मे प्रियः ॥ १२-१७ ॥

समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः ।
शीतोष्णसुखदुःखेषु समः सङ्गविवर्जितः ॥ १२-१८ ॥

तुल्यनिन्दस्तुतिर्मोनी सन्तुष्टो येन केनचित् ।
अनिकेतः स्थिरमतिर्भक्तिमान्मे प्रियो नरः ॥ १२-१९ ॥

एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा ॥ १३-१२ ॥

जेयं यत्प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वामृतमनुते ।
अनादिमत्परं ब्रह्म न सत्तासदुच्यते ॥ १३-१३ ॥

सर्वतः पाणिपादं तत्सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ।
सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥ १३-१४ ॥

सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितम् ।
असक्तं सर्वभ्रूँश्चैव निर्गुणं गुणभोक्तुं च ॥ १३-१५ ॥

बहिरन्तश्च भूतानामचरं चरमेव च ।
सूक्ष्मत्वात्तदविजेयं दूरस्थं चास्तिके च तत् ॥ १३-१६ ॥

अविभक्तं च भूतेषु विभक्तमिव च स्थितम् ।
भूतभर्तृ च तजेज्जयं ग्रसिषुः प्रभविषुः च ॥ १३-१७ ॥

ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते ।
ज्ञानं जेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य विष्ठितम् ॥ १३-१८ ॥

इति श्रेयं तथा ज्ञानं जेयं चोक्तं समासतः ।
मदुक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते ॥ १३-१९ ॥

प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्वानादी उभावपि ।
विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसम्भवान् ॥ १३-२० ॥

कार्यकारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते ।
पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते ॥ १३-२१ ॥

पुरुषः प्रकृतिश्चैव हि भूञ्जेत् प्रकृतिजान्गुणान् ।
कारणं गुणसङ्गोऽस्य सदसद्योनिजन्मसु ॥ १३-२२ ॥

उपद्रष्टानुमत्ता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः ।
परमात्मेति चाप्युक्तो देहेऽस्मिन्पुरुषः परः ॥ १३-२३ ॥

य एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह ।
सर्वथा वर्तमानोऽपि न स भूयोऽभिजायते ॥ १३-२४ ॥

ध्यानेनात्मानि पश्यन्ति केचिदात्मानमात्माना ।
अन्ये साङ्ख्येन योगेन कर्मयोगेन चापरे ॥ १३-२५ ॥

अन्ये त्वेवमजानन्तः श्रुत्वान्येभ्य उपासते ।
तेऽपि चातितरन्त्येव मृत्युं श्रुतिपरायणाः ॥ १३-२६ ॥

यावत्सञ्जायते किञ्चित्सत्त्वं स्थावरजङ्गमम् ।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात्तद्विद्धि भरतर्षभ ॥ १३-२७ ॥

समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन्तं परमेश्वरम् ।
विनश्यत्स्वविनश्यन्तं यः पश्यति स पश्यति ॥ १७-२८ ॥

समं पश्यन्ति सर्वत्र समवस्थितमीश्वरम् ।
न हिनस्त्यान्नात्मानं ततो याति परां गतिम् ॥ १७-२९ ॥

प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः ।
यः पश्यति तथात्मानमकर्तारं स पश्यति ॥ १७-३० ॥

यदा भूतपृथग्भावमेकस्मिन्पश्यति ।
तत एव च विस्तारं ब्रह्म सम्पद्यते तदा ॥ १७-३१ ॥

अनादिद्वान्निर्गुणत्वात्परमात्मायमव्ययः ।
शरीरस्योत्पत्तिं कौन्तेय न करोति न लिप्यते ॥ १७-३२ ॥

यथा सर्वगतं सौम्यादाकाशं नोपलिप्यते ।
सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते ॥ १७-३३ ॥

यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोकमिमं रविः ।
क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत ॥ १७-३४ ॥

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवमन्तरं ज्ञानचक्षुषा ।
भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदुर्यान्ति ते परम् ॥ १७-३५ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः । गुणत्रयविभागयोगः

श्रीभगवानुवाच ।

परं भूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमम् ।
यज्ज्ञात्वा मुनयः सर्वे परां सिद्धिमितो गताः ॥ १४-१ ॥

इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः ।
सर्गेऽपि नोपजायन्ते प्रलये न व्यथन्ति च ॥ १४-२ ॥

मम योनिर्महद् ब्रह्म तस्मिन्गर्भं दधाम्यहम् ।
सम्भवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत ॥ १४-३ ॥

सर्वयोनिषु कौन्तेय मूर्तयः सम्भवन्ति याः ।
तासां ब्रह्म महद्योनिरहं बीजप्रदः पिता ॥ १४-४ ॥

सत्त्वं रजस्तम इति गुणाः प्रकृतिसम्भवाः ।
निब्रह्मन्ति महाबाहो देहे देहिनमव्ययम् ॥ १४-५ ॥

तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात्प्रकाशकमनामयम् ।
सुखसङ्गेन वपुषाति ज्ञानसङ्गेन चानघ ॥ १४-७॥

रजो रागात्प्रकं विद्धि तृष्णासङ्गसमुद्भवम् ।
तन्निवपुषाति कौन्तेय कर्मसङ्गेन देहिनम् ॥ १४-९॥

तमस्तदज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्वदेहिनाम् ।
प्रमादालस्यनिद्राभिस्तन्निवपुषाति भारत ॥ १४-८॥

सत्त्वं सुखे सङ्गयति रजः कर्मणि भारत ।
ज्ञानमावृत्य तू तमः प्रमादे सङ्गयत्यत ॥ १४-९॥

रजस्तमश्चाभिभूय सत्त्वं भवति भारत ।
रजः सत्त्वं तमश्चैव तमः सत्त्वं रजस्तथा ॥ १४-१०॥

सर्वद्वारेषु देहेऽस्मिन्प्रकाश उपजायते ।
ज्ञानं यदा तदा विद्याद्विबुद्धं सत्त्वमित्यत ॥ १४-११॥

लोभः प्रवृत्तिरारब्धः कर्मणामशमः स्पृहा ।
रजस्येतानि जायन्ते विबुद्धे भरतर्षभ ॥ १४-१२॥

अप्रकाशोऽप्रवृत्तिश्च प्रमादो मोह एव च ।
तमस्येतानि जायन्ते विबुद्धे कुरुनन्दन ॥ १४-१३॥

यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तू प्रलयं याति देहभृत् ।
तदोत्तमविदां लोकानमलान्प्रतिपद्यते ॥ १४-१४॥

रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसङ्गिषु जायते ।
तथा प्रलीनस्तमसि मूढयोनिषु जायते ॥ १४-१५॥

कर्मणः सुकृतस्याहः सात्त्विकं निर्मलं फलम् ।
रजस्तु फलं दुःखमज्ञानं तमसः फलम् ॥ १४-१६॥

सत्त्वात्सङ्गयते ज्ञानं रजसो लोभ एव च ।
प्रमादमोहौ तमसो भवतोऽज्ञानमेव च ॥ १४-१९॥

ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः ।
जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसाः ॥ १४-१८॥

नान्यं गुणेभ्यः कर्तारं यदा द्रष्टानुपशयति ।
गुणेभ्यश्च परं वेत्ति मद्भावं सोऽधिगच्छति ॥ १४-१९॥

गुणानेतानतीत्य त्रीन्देही देहसमुद्भवान् ।
जन्ममृत्युजरादुःखैर्विमुक्तोऽमृतमश्नुते ॥ १४-२०॥

अर्जुन उवाच ।

कैलिङ्गैस्त्रीन्गुणानेतानतीतो भवति प्रभो ।
किमाचारः कथं चैतांस्त्रीन्गुणानतिवर्तते ॥ १४-२१ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

प्रकाशं च प्रवृत्तिं च मोहमेव च पाण्डव ।
न द्वेष्टि सम्प्रवृत्तानि न निवृत्तानि काङ्क्षति ॥ १४-२२ ॥

उदासीनवदासीनो गुणैर्यो न विचाल्यते ।
गुणा वर्तन्त इत्येवं योऽवतिष्ठति नेङ्गते ॥ १४-२३ ॥

समदुःखसुखः स्वस्वः समलोष्टाश्रमाङ्गणः ।
तुल्यप्रियाप्रियो धीरस्तुल्यनिन्दाअसंस्तुतिः ॥ १४-२४ ॥

मानापमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिपङ्क्तयोः ।
सर्वारम्भपरित्यागी गुणातीतः स उच्यते ॥ १४-२५ ॥

मां च योऽव्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते ।
स गुणान्मतीत्येतान्ब्रह्मभूयै कल्पते ॥ १४-२६ ॥

ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाहममृतस्याव्ययस्य च ।
शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकान्तिकस्य च ॥ १४-२७ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
गुणत्रयविभागयोगो नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः । पुरुषोत्तमयोगः

श्रीभगवानुवाच ।

उर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहरवयम् ।
हृन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥ १५-१ ॥

अधश्चोर्ध्वं प्रसृतस्तस्य शाखा
गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः ।
अधश्च मूलान्यनुसन्तानि
कर्मानुबन्धानि मनुष्यलोके ॥ १५-२ ॥

न रूपमस्येह तथोपलभ्यते
नास्तो न चादिर्न च सम्प्रतिष्ठा ।
अश्वत्थमेनं सुविरूढमूलं
असङ्गशस्त्रेण दृष्टेन ह्यिदम् ॥ १५-३ ॥

ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं
यस्मिन्गता न निवर्तन्ति भूयः ।
तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये ।

यतः प्रवृत्तिः प्रसूता पुराणी ॥ १५-४ ॥

निर्मानमोहा जितसङ्गदोषा
अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामाः ।
द्वन्द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैर्-
गच्छन्त्यमृताः पदमव्ययं तत् ॥ १५-५ ॥

न तद्भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः ।
यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्दाम परमं मम ॥ १५-६ ॥

ममैवांशो जीवलोकं जीवभूतः सनातनः ।
मनःषष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥ १५-७ ॥

शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः ।
गृहीत्वेतानि संयाति वायुर्गन्धानिवाशयात् ॥ १५-८ ॥

श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ।
अधिष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥ १५-९ ॥

उत्क्रामन्तं स्थितं वापि भुञ्जानं वा गुणान्वितम् ।
विमृता नानुपशयन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः ॥ १५-१० ॥

यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितम् ।
यतन्तोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसः ॥ १५-११ ॥

यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम् ।
यच्छन्द्रमसि यच्छार्ङ्गौ ततेजो विद्धि मामकम् ॥ १५-१२ ॥

गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा ।
पुष्पामि दौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्प्रकः ॥ १५-१३ ॥

अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ।
प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥ १५-१४ ॥

सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो
मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनम् ।
वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो
वेदान्तकृद्देविदेव चाहम् ॥ १५-१५ ॥

द्वाविमौ पुरुषौ लोके ऋरश्चाऋ एव च ।
ऋरः सर्वाणि भूतानि कूर्त्स्वोऽऋर उच्यते ॥ १५-१६ ॥

उत्तमः पुरुषस्तन्यः परमात्मेत्युदाहृतः ।
यो लोकत्रयमाविश्य विभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥ १५-१७ ॥

यस्मात्ऋरमतीतोऽहमऋरादपि चोत्तमः ।
अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥ १५-१८ ॥

यो मामेवमसन्मृतो जानाति पुरुषोत्तमम् ।
स सर्वविद्धजति मां सर्वभावेन भारत ॥ १५-१९ ॥

इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ ।
एतद्ब्रूया बुद्धिमात्स्यात्कृतकृत्यश्च भारत ॥ १५-२० ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन संवादे
पुरुषोत्तमयोगो नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

अथ षोडशोऽध्यायः । दैवासुरसम्पद्भिर्भागयोगः

श्रीभगवानुवाच ।

अभयं सत्सुसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः ।
दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तप आर्जवम् ॥ १६-१ ॥

अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः शान्तिरपैशुनम् ।
दया भूतेष्वलोलुप्त्वं मार्दवं ह्रीरचापलम् ॥ १६-२ ॥

तेजः क्रमा धृतिः शौचमद्रोहो नातिमानिता ।
भवन्ति सम्पदं दैवीमभिजातस्य भारत ॥ १६-३ ॥

दञ्ष्टो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च ।
अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ सम्पदमासुरीम् ॥ १६-४ ॥

दैवी सम्पद्भिर्मोक्षाय निबन्धायसुरी मता ।
मा शुचः सम्पदं दैवीमभिजातोऽसि पाण्डव ॥ १६-५ ॥

द्वौ भूतसर्गो लोकेऽस्मिन्दैव आसुर एव च ।
दैवो विस्तरशः प्रोक्त आसुरं पार्थ मे शृणु ॥ १६-६ ॥

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जना न विदुरासुराः ।
न शौचं नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते ॥ १६-७ ॥

असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहरनीश्वरम् ।
अपरस्परसङ्घतं किमन्यत्कामहैतुकम् ॥ १६-८ ॥

एतां दृष्टिमवष्टभ्य नष्टात्मानोऽङ्गबुद्धयः ।
प्रभवन्त्यग्रकर्माणः क्षयाय जगतोऽहिताः ॥ १६-९ ॥

काममाश्रित्य दुष्पूरं दम्भमानमदाश्रिताः ।
मोहाद्गृहीत्वासद्ग्राहान्प्रवर्तन्तेऽशुचिब्रताः ॥ १६-१० ॥

चित्तमपरिमेयां च प्रलयान्तामुपाश्रिताः ।
कामोपभोगपरमा एतावदिति निश्चिताः ॥ १६-११ ॥

आशापाशशतेवर्द्धाः कामक्रोधपरायणाः ।
ईहस्ते कामभोगार्थमन्यायेनार्थसङ्गयान् ॥ १७-१२ ॥

ईदमद्य मया लक्ष्मिमं प्राप्सेय मनोरथम् ।
ईदमस्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनम् ॥ १७-१३ ॥

असौ मया हतः शक्रर्हनिष्ये चापरानपि ।
ईश्वरोऽहमहं भोगी सिद्धोऽहं बलवान्मुखी ॥ १७-१४ ॥

आद्योऽभिजनवानस्मि कोऽन्योऽस्ति सदृशो मया ।
यस्मै दास्यामि मोदिस्य इत्यञ्जानविमोहिताः ॥ १७-१५ ॥

अनेकचित्तविभ्रान्ता मोहजालसमावृताः ।
प्रसङ्गाः कामभोगेषु पतन्ति नरकेऽशुचौ ॥ १७-१६ ॥

आत्सङ्गाविताः स्तब्धा धनमानमदाश्रिताः ।
यजन्ते नामयज्ञेऽस्ते दण्डेनाविधिपूर्वकम् ॥ १७-१७ ॥

अहङ्कारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः ।
मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषन्तोऽभ्यसूयकाः ॥ १७-१८ ॥

तानहं द्विषतः क्रूरान्संसारेषु नराधमान् ।
स्त्रिपाम्यजस्रमशुभानासुरीश्वेव योनिषु ॥ १७-१९ ॥

आसुरीं योनिमापन्ना मूढा जन्मनि जन्मनि ।
मामप्रपैप्येव कौन्तेय ततो यान्त्यधमां गतिम् ॥ १७-२० ॥

द्विविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ।
कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत्त्रयं त्यजेत् ॥ १७-२१ ॥

एतैर्विमुक्तः कौन्तेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नरः ।
आचरत्यात्मनः श्रेयस्ततो याति परां गतिम् ॥ १७-२२ ॥

यः शान्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः ।
न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिम् ॥ १७-२३ ॥

तस्माच्छान्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ ।
ज्जाह्वा शान्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहाहसि ॥ १७-२४ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
दैवासुरसम्पद्भिर्भागयोगो नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः । शक्यायविभागयोगः

अर्जुन उवाच ।

ये शान्त्रविधिमुत्सृज्य यजन्ते श्रद्धयाश्रिताः ।
तेषां निष्ठा तू का कृष्ण सत्त्वमाहो रजस्तमः ॥ १९-१ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

द्विविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभावजा ।
सात्त्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृणु ॥ १९-२ ॥

सत्त्वानुरूपा सर्वस्य श्रद्धा भवति भारत ।
श्रद्धामयोऽयं पुरुषो यो यच्छ्रद्धः स एव सः ॥ १९-३ ॥

यजन्ते सात्त्विका देवान्यक्शरक्षांसि राजसाः ।
प्रेतान्भूतगणांश्चान्ये यजन्ते तामसा जनाः ॥ १९-४ ॥

अशान्त्रविहितं घोरं तप्यन्ते ये तपो जनाः ।
दंष्ट्राहंकारसंयुक्ताः कामरागबलाश्रिताः ॥ १९-५ ॥

कर्षयन्तः शरीरस्य भूतग्राममचेतसः ।
मां चैवान्तःशरीरस्य तान्निह्यासुरनिश्चयान् ॥ १९-६ ॥

आहारस्तपि सर्वस्य द्विविधो भवति प्रियः ।
यज्जस्तपस्तथा दानं तेषां भेदमिमं शृणु ॥ १९-७ ॥

आयुःसत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः ।
रस्याः मित्राः श्विरा हृद्या आहाराः सात्त्विकप्रियाः ॥ १९-८ ॥

कट्टम्लवणतुष्यतीक्ष्णरुक्विदाहिनः ।
आहारा राजसस्येष्टा दुःखशोकामयप्रदाः ॥ १९-९ ॥

यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत् ।
उच्छिष्टमपि चामेधयं भोजनं तामसप्रियम् ॥ १९-१० ॥

अफलाकाङ्क्षिर्भिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते ।
यष्टव्यमेवेति मनः समाधाय स सात्त्विकः ॥ १९-११ ॥

अभिसन्धाय तू फलं दंष्ट्रार्थमपि चैव यत् ।
इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्जं विद्धि राजसम् ॥ १९-१२ ॥

विधिहीनमसृष्टानं मन्त्रहीनमदक्षिणम् ।
श्रद्धाविरहितं यज्जं तामसं परिचक्षते ॥ १९-१३ ॥

देवद्विजगुरुप्राञ्जपूजनं शौचमार्जवम् ।
ब्रह्मचर्यमहिंसा च शरीरं तप उच्यते ॥ १९-१४ ॥

अनुद्देश्यकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत् ।
स्वाध्यायाभ्यासनं चैव बाह्यं तप उच्यते ॥ १९-१५ ॥

मनः प्रसादः सौम्यत्वं मौनमाअविनिग्रहः ।
भावसंशुद्धिरित्येतत्तपो मानसमुच्यते ॥ १९-१७॥

श्रद्धया परया तप्तं तपस्तत्रिविधं नरैः ।
अफलाकाङ्क्षिभिर्युक्तेः सात्त्विकं परिचक्षते ॥ १९-१९॥

सत्कारमानपूजार्थं तपो दञ्जेन चैव यत् ।
क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमध्रुवम् ॥ १९-१८॥

मूढग्राहेणाअनो यत्पीडया क्रियते तपः ।
परस्योत्सादनार्थं वा तन्नामसमुदाहृतम् ॥ १९-१९॥

दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे ।
देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतम् ॥ १९-२०॥

यत्तु प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः ।
दीयते च परिक्रिष्टं तद्दानं राजसं स्मृतम् ॥ १९-२१॥

अदेशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते ।
असत्कृतमवज्जातं तन्नामसमुदाहृतम् ॥ १९-२२॥

उत्तत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः ।
ब्रह्मणास्तेन वेदाश्च यज्जाश्च विहिताः पुरा ॥ १९-२३॥

तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्जदानतपःक्रियाः ।
प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम् ॥ १९-२४॥

तदित्यनभिसङ्गाय फलं यज्जतपःक्रियाः ।
दानक्रियाश्च विविधाः क्रियन्ते मोक्षकाङ्क्षिभिः ॥ १९-२५॥

सद्भावे साधुभावे च सदित्येतत्प्रयुज्यते ।
प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते ॥ १९-२६॥

यज्जे तपसि दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते ।
कर्म चैव तदर्थायं सदित्येवाभिधीयते ॥ १९-२७॥

अश्रद्धया हतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत् ।
असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रत्य नो इह ॥ १९-२८॥

उत्तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
श्रद्धात्रयविभागयोगो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १९॥

अथाष्टादशोऽध्यायः । मोक्षसंन्यासयोगः

अर्जुन उवाच ।

संन्यासस्य महाबाहो तद्धुमिच्छामि वेदितुम् ।
त्यागस्य च ह्यश्रीकेश पृथक्केशिनिषूदन ॥ १८-१ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः ।
सर्वकर्मफलत्यागं प्राहस्त्यागं विचक्षणैः ॥ १८-२ ॥

त्याज्यं दोषवदित्येके कर्म प्राह्मनीषिणः ।
यज्जदानतपःकर्म न त्याज्यमिति चापरे ॥ १८-३ ॥

निश्चयं शूनु मे तत्र त्यागे भरतसत्तम ।
त्यागो हि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः सम्प्रकीर्तितः ॥ १८-४ ॥

यज्जदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत् ।
यज्ज्ञो दानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणाम् ॥ १८-५ ॥

एतान्यपि तु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा फलानि च ।
कर्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमम् ॥ १८-६ ॥

नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते ।
मोहात्तस्य परित्यागस्तमसः परिकीर्तितः ॥ १८-७ ॥

दुःखमित्येव यत्कर्म कायक्लेशभयात्त्यजेत् ।
स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत् ॥ १८-८ ॥

कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन ।
सङ्गं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः ॥ १८-९ ॥

न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म कुशले नानुषज्जते ।
त्यागी सत्तुसमाविष्टो मेधावी ह्यिन्द्रसंशयः ॥ १८-१० ॥

न हि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः ।
यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते ॥ १८-११ ॥

अनिष्टमिष्टं मिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलम् ।
भवत्यत्यागिनां प्रेत्य न तु संन्यासिनां क्वचित् ॥ १८-१२ ॥

पृथैतानि महाबाहो कारणानि निबोध मे ।
सांख्ये कृतान्ते प्रोज्ञानि सिद्धये सर्वकर्मणाम् ॥ १८-१३ ॥

अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधम् ।
विविधाश्च पृथक्चेष्टा दैव्यं चैवात्र पञ्चमम् ॥ १८-१४ ॥

शरीरवाङ्मनोभिर्यत्कर्म प्रारभते नरः ।
न्याय्यं वा विपरीतं वा पृथैते तस्य हेतवः ॥ १८-१५ ॥

तद्वैव सति कर्तारमात्मानं केवलं तु यः ।
पश्यात्यक्तबुद्धिज्ञानं स पश्याति दुर्मतिः ॥ १८-१७ ॥

यस्य नाहङ्कृतो भावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते ।
हत्वाऽपि स ईमाँल्लोकान् हन्ति न निबध्यते ॥ १८-१९ ॥

ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना ।
करणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसङ्ग्रहः ॥ १८-१८ ॥

ज्ञानं कर्म च कर्ता च त्रिष्वैव गुणभेदतः ।
प्रोच्यते गुणसङ्ख्याने यथावच्छृणु तान्यपि ॥ १८-१९ ॥

सर्वभूतेषु येनैकं भावमव्ययमीक्षते ।
अविभक्तं विभक्त्ये तज्ज्ञानं विद्धि सात्त्विकम् ॥ १८-२० ॥

पृथक्त्वेन तु यज्ज्ञानं नानाभावान्पृथग्निधान् ।
वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राजसम् ॥ १८-२१ ॥

यत्तु कृत्स्नवदेकस्मिन्कार्ये सक्तमहैतुकम् ।
अतत्त्वार्थवदम्लं च तत्रामसमुदाहृतम् ॥ १८-२२ ॥

नियतं सङ्गरहितमरागद्वेषतः कृतम् ।
अफलप्रेम्सुना कर्म यत्तत्सात्त्विकमुच्यते ॥ १८-२३ ॥

यत्तु कामेप्सुना कर्म साहकारेण वा पुनः ।
क्रियते बहलायासं तद्राजसमुदाहृतम् ॥ १८-२४ ॥

अनुबन्धं ऋयं हिंसामनपेक्ष्य च पौरुषम् ।
मोहादारभ्यते कर्म यत्तत्रामसमुच्यते ॥ १८-२५ ॥

मुक्तसङ्गेहनहंवादी धृत्यत्साहसमश्रितः ।
सिद्ध्यसिद्ध्योर्निर्विकारः कर्ता सात्त्विक उच्यते ॥ १८-२६ ॥

रागी कर्मफलप्रेम्सुर्लुक्को हिंसात्माकोऽशुचिः ।
हर्षशोकाश्रितः कर्ता राजसः परिकीर्तितः ॥ १८-२७ ॥

अयुक्तः प्राकृतः स्वरुः शठो नैष्कृतिकोऽलसः ।
विषादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते ॥ १८-२८ ॥

बुद्धेर्भेदं धृतेऽश्वेव गुणतस्त्रिविधं शृणु ।
प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्त्वेन धनञ्जय ॥ १८-२९ ॥

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्याकार्ये भयाभये ।
बन्धं मोक्षं च या वेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥ १८-३० ॥

यया धर्ममधर्मं च कार्यं चाकार्यमेव च ।

अयथावत्प्रजानाति बुद्धिः सा पार्थ राजसी ॥ १८-३१ ॥

अधर्मं धर्ममिति या मन्यते तमसावृता ।
सर्वार्थान्निपरीतांश्च बुद्धिः सा पार्थ तामसी ॥ १८-३२ ॥

धृत्या यया धारयते मनःप्राणेन्द्रियक्रियाः ।
योगेनाव्यभिचारिण्या धृतिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥ १८-३३ ॥

यया तु धर्मकामार्थान्कृत्या धारयतेतर्जुन ।
प्रसङ्गेन फलाकाङ्क्षी धृतिः सा पार्थ राजसी ॥ १८-३४ ॥

यया स्वप्नं भयं शोकं विषादं मदमेव च ।
न विमुञ्चति दुर्मेधा धृतिः सा पार्थ तामसी ॥ १८-३५ ॥

सुखं त्विदानीं त्रिविधं शृणु मे भरतर्षभ ।
अभ्यासाद्रमते यत्र दुःखान्तं च निगच्छति ॥ १८-३६ ॥

यत्तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृतोपमम् ।
तत्सुखं सात्त्विकं प्रोक्तमात्मान्बुद्धिप्रसादजम् ॥ १८-३७ ॥

विषयेन्द्रियसंयोगाद्यत्तदग्रेऽमृतोपमम् ।
परिणामे विषमिव तत्सुखं राजसं स्मृतम् ॥ १८-३८ ॥

यदग्रे चानुबन्धे च सुखं मोहनमात्मनः ।
निद्रालस्यप्रमादोऽथं तन्नामसमुदाहृतम् ॥ १८-३९ ॥

न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा पुनः ।
सत्त्वं प्रकृतिर्जैर्मुक्तं यदेभिः स्यात्त्रिभिर्गुणैः ॥ १८-४० ॥

ब्रह्मणश्चन्द्रियविशां शूद्राणां च परस्तप ।
कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवैर्गुणैः ॥ १८-४१ ॥

शमो दमस्तपः शौचं क्षान्तिरार्जवमेव च ।
ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम् ॥ १८-४२ ॥

शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनम् ।
दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम् ॥ १८-४३ ॥

कृषिगौरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यकर्म स्वभावजम् ।
परिचर्याअकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम् ॥ १८-४४ ॥

स्वैस्वै कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः ।
स्वकर्मनिरतः सिद्धिं यथा विन्दति तच्छृणु ॥ १८-४५ ॥

यतः प्रवृत्तिर्भूतानां येन सर्वमिदं ततम् ।
स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सिद्धिं विन्दति मानवः ॥ १८-४६ ॥

श्रेयान्परधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।
स्वभावनिवृत्तं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किञ्चिदम् ॥ १८-४९ ॥

सहजं कर्म कौन्तेय सदोषमपि न त्यजेत् ।
सर्वारम्भा हि दोषेण धूमनाग्निरिवान्ताः ॥ १८-४८ ॥

असक्तबुद्धिः सर्वत्र जितात्मा विगतस्पृहः ।
नैष्कर्म्यसिद्धिं परमां संन्यासेनाधिगच्छति ॥ १८-४९ ॥

सिद्धिं प्राप्नोति यथा ब्रह्म तथाप्नोति निबोध मे ।
समासेनैव कौन्तेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा ॥ १८-५० ॥

बुद्ध्या विशुद्धया युक्तो धृत्यात्मानं नियम्य च ।
शब्दादीन्विषयांस्त्यज्ज्वा रागद्वेषौ बुद्दस्य च ॥ १८-५१ ॥

विविक्तसेवी लघ्वाशी यतवाक्कायमानसः ।
ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपाश्रितः ॥ १८-५२ ॥

अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहम् ।
विमुच्य निर्ममः शान्तो ब्रह्मभूयै कल्पते ॥ १८-५३ ॥

ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न काङ्क्षति ।
समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम् ॥ १८-५४ ॥

भक्त्या मामभिजानाति यावान्यश्चास्मि तद्भुतः ।
ततो मां तद्भुतो ज्ञात्वा विशते तदनन्तरम् ॥ १८-५५ ॥

सर्वकर्माण्यपि सदा कुर्वाणो मद्दयपाश्रयः ।
मत्प्रसादादवाप्नोति शाश्वतं पदमव्ययम् ॥ १८-५६ ॥

चेतसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः ।
बुद्धियोगमुपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भव ॥ १८-५७ ॥

मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादात्परिष्यसि ।
अथ चेत्सहंकारान्न शोष्यसि विनङ्क्ष्यसि ॥ १८-५८ ॥

यद्दहंकारमाश्रित्य न योतस्य इति मन्यसे ।
मिथैष व्यवसायस्ते प्रकृतिसंवाङ्गं नियोज्यते ॥ १८-५९ ॥

स्वभावजेन कौन्तेय निबद्धः स्वेन कर्मणा ।
कर्तुं नेच्छसि यन्मोहात्करिष्यस्यवशोऽपि तत् ॥ १८-६० ॥

ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ।
द्राम्यन्सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया ॥ १८-६१ ॥

तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत ।
तत्प्रसादात्परां शान्तिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम् ॥ १८-६२ ॥

इति ते ज्ञानमाख्यातं गुह्याद्गुह्यतरं मया ।
विमृशैतदशेषेण यथेच्छसि तथा कुरु ॥ १८-७३ ॥

सर्वगुह्यतमं भूयः शृणु मे परमं वचः ।
इष्टोऽसि मे दृढमिति ततो वक्ष्यामि ते हितम् ॥ १८-७४ ॥

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।
मामेवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे ॥ १८-७५ ॥

सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं ब्रज ।
अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ॥ १८-७६ ॥

इदं ते नातपस्काय नाभक्त्या कदाचन ।
न चाशुश्रूषवे वाच्यं न च मां योऽभ्यसूयति ॥ १८-७७ ॥

य इदं परमं गुह्यं मद्भक्तैश्चर्चिष्यति ।
भक्तिं मयि परां कृत्वा मामेवैष्यत्यसंशयः ॥ १८-७८ ॥

न च तस्मान्मनुष्येषु कश्चिन्मे प्रियकृतमः ।
भविता न च मे तस्मादन्यः प्रियतरो भूवि ॥ १८-७९ ॥

अध्येष्यते च य इमं धर्म्यं संवादमावयोः ।
ज्ञानयज्ञेन तेनाहमिष्टः स्यामिति मे मतिः ॥ १८-९० ॥

श्रद्धावाननसूयश्च शृणुयादपि यो नरः ।
सोऽपि मुक्तः शुभार्त्नान्प्रोत्पुन्यात्पुण्यकर्मणाम् ॥ १८-९१ ॥

कच्चिदेतच्छ्रुतं पार्थ त्वयैकाग्रैर्चेतसा ।
कच्चिदज्ञानसंमोहः प्रनष्टे धनञ्जय ॥ १८-९२ ॥

अर्जुन उवाच ।

नष्टो मोहः स्मृतिर्लक्षा त्वत्प्रसादान्मयाच्युत ।
स्थितोऽस्मि गतसन्देहः करिष्ये वचनं तव ॥ १८-९३ ॥

सञ्जय उवाच ।

इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः ।
संवादमिममश्रीषमद्भुतं रोमहर्षणम् ॥ १८-९४ ॥

व्यासप्रसादाच्छ्रुतवानेतद्गुह्यमहं परम् ।
योगं योगेश्वरात्कृष्णात्साक्षात्कथयतः स्वयम् ॥ १८-९५ ॥

राजसंस्मृत्य संस्मृत्य संवादमिममद्भुतम् ।
केशवार्जुनयोः पुण्यं ह्यस्यामि च मुहूर्तम् ॥ १८-९६ ॥

तच्छ संस्मृत्य संस्मृत्य रूपमत्यद्भुतं हरेः ।
विश्वयो मे महान् राजन्हृष्यामि च पुनः पुनः ॥ १८-११ ॥

यत्र योगेश्वरः कृष्ण यत्र पार्थो धनुर्धरः ।
तत्र श्रीर्बिजयो भूतिर्ध्रुवा नीतिर्मतिर्मम ॥ १८-१८ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
मोक्षसंन्यासयोगो नाम अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

ॐ

शान्ताकारं भुजगशयनं पद्मनाभं सुरेशम् ।
विष्वाधारं गगनसदृशं मेघवर्णं शुभाङ्गम् ।
लक्ष्मीकान्तं कमलनयनं योगिभिर्ध्यानगम्यम् ।
वन्दे विष्णुं भवभयहरं सर्वलोकैकनाथम् ॥

% Text title : Shrimad Bhagavadgita
% File name : bhagvadnew.itx
% itxttitle : bhagavadgItA
% engtitle : shrImadbhagavadgItA
% Category : gItA, giitaa, bhagavadgita, vyAsa
% Location : doc_giitaa
% Sublocation : giitaa
% Subcategory : bhagavadgita
% Author : Vyasa
% Language : Sanskrit
% Subject : philosophy/hinduism/religion
% Transliterated by : NA
% Proofread by : NA, SH, Suryansu Ray, Sowmya Krishnapur
% Description-comments : Mahabharata
% Latest update : November 25, 2017
% Send corrections to : Sanskrit@cheerful.com
% Site access : https://sanskritdocuments.org

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted for promotion of any website or individuals or for commercial purpose without permission. Please help to maintain respect for volunteer spirit.